

הרב חיים דרוקמן

אורותיהם המיוחדים
של המועדים והזמנים לימינו

מרחשוון • כסליו • טבת • שבט • אדר

הישיבה הגבוהה

אור עציון

שעל יד מרכז ישיבות בני עקיבא

אור עציון ספרי איכות תורניים

המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

תוכן העניינים

13	עם הספר.....
15	הקדמת העורך.....
19	מאמר פתיחה
19	התאריך ולוח השנה העברי.....
27	ז' מר-חשוון
29	גבורות גשמים.....
45	שאלת גשמים וארץ ישראל.....
57	"למטר השמים תשנה מים".....
61	חנוכה
63	שלימות חנוכה.....
75	על מה נקבע חנוכה?.....
87	וחזרה מלכות לישראל.....
99	מוסיף והולך.....
107	מהדרין מן המהדרין.....
115	אור המנורה המאיר לדורות.....
125	"וחושך" - זו יוון.....
135	להיאזר באמונה.....
139	חנוכה וסוכות.....

147	עשרה בטבת
149	זכר השואה
161	טו בשבט
163	פירות ארץ ישראל
187	הוזהירין בנטיעות
211	קשר של חיים
227	ארבע פרשות
229	ארבע פרשות - "השִׁכֵּל וַיִּדַע אוֹתִי"
237	פרשת שקלים - מחצית השקל
247	פרשת זכור - מחיית עמלק
261	פרשת פרה - חוקת התורה
275	פרשת החודש - ראשון לחודשי השנה
281	פורים
283	משנכנס אדר מרבים בשמחה
287	אסתר מן התורה מנין?
299	"הַמֶּלֶךְ" - מלכו של עולם
309	"וַמֶּרְדְּכַי לֹא יִכְרַע"
321	שמחת פורים - שמחת תורה
329	יין ותחפושות בפורים
341	פורים כדגם לגאולתנו
355	פורים - ארץ ישראל ומדינת ישראל

תוכן עניינים מפורט

19 מאמר פתיחה.

19 התאריך ולוח השנה העברי.

באיזה תאריך יוצא ט"ו בשבט השנה? וט' באב? בדורנו, דור התחייה, אנו שבים אל התרבות המקורית שלנו. כפי שחזרנו לדבר בלשון הקודש כשפת דיבור יומיומית – הגיע הזמן לחזור גם אל לוח השנה העברי והתאריכים העבריים.

חודש מר-חשון

27 ז' מר-חשון.

29 גבורות גשמים.

הגשמים מזכרים בתפילה בברכת "מחיה המתים", והם מכוונים במשנה: "גבורות גשמים" – נמצינו למדים שקיים קשר בין גשם לחיים ולגבורה. ובאמת, בירור מעמיק של משמעות הגשמים שופך אור על הגבורה והחיים שברכת "מחיה מתים" כולה.

45 שאילת גשמים וארץ ישראל.

הזמן בו מתחילים ישראל לבקש גשמים בכל מקום בעולם – הוא בחורף של ארץ ישראל, ואפילו בארצות שאינן זקוקות לגשם באותו הזמן. דבר זה מהווה תזכורת לעם ישראל בכל ארצות פזורהם לאן הם באמת שייכים.

- 57 "לְמַטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתַּה מַּיִם".
השוואת מצב המים בארץ ישראל למצבם בארצות אחרות, המשופעות במים, מאכזבת. בתורה מתוארת ארץ ישראל כארץ זבת חלב ודבש. אם הארץ היא אכן טובה גם מבחינה גשמית – מדוע, איפוא, עלינו להתחנן בכל שנה מחדש לירידת גשמים!?

חודש כסליו

- 61 חנוכה
- 63 שלימות חנוכה.
במהלך הדורות הועלו הסברים שונים למשמעות שמו של חנוכה. בירור זה שופך אור גם על מהות החג, ומגלה שלנרותיו ישנם גוונים שונים – פנים שונים לחג, שאינם סותרים זה את זה, אלא מהווים אור אחד שלם!
- 75 על מה נקבע חנוכה?
על הגויים נאמר: "אֵלֶּה בְּרָכָב וְאֵלֶּה בְּסוּסִים" – ומה איתנו? שני ניסים אירעו בחנוכה. האחד בדרך הטבע, והשני יוצא מגדר הטבע. שילובם של שני הניסים יחד מלמד על היחס הנכון שבין השתדלות לבטחון בד'.
- 87 וחזרה מלכות לישראל.
על שמחת החנוכה יש מקום לתהות – הלוא, מה שהשיגו החשמונאים אבד, בסופו של דבר. בנוסף, מלכות החשמונאים, דורות ספורים אחר סיפור חנוכה, לא הייתה, בלשון המעטה, "טלית שכולה תכלת" – על מה, איפוא, יש לשמוח!?
- 99 מוסיף והולך.
בית הלל ובית שמאי נחלקו לגבי אופן הדלקת הנרות בכל יום ויום משמונת ימי חנוכה. התעמקות בשורש כלל מחלוקותיהם של שני בתי החכמים הללו, מבררת גם את עומק המחלוקת בחנוכה, ומגלה את המסר של חנוכה לדורנו.
- 107 מהדרין מן המהדרין.
מעיקר הדין – די בהדלקת נר אחד בכל אחד מימי חנוכה. אך כידוע לנו, מהדרים ישראל להוסיף בכל יום עוד ועוד נרות. ההקפדה בכל ישראל על הידור מצוה דווקא בחנוכה, קשור בצורה מהותית לעניינו של יום.

- 115 אור המנורה המאיר לדורות .
 קריאת התורה בימי החנוכה כוללים כמה וכמה עניינים, שבמבט ראשון אינם נראים קשורים לאירועי החג. אך מתוך התבוננות מעמיקה, מתברר עניינם המיוחד של נרות מנורת המקדש – ובעקבותם – גם של נרות החנוכה.
- 125 "וְחִשְׁדָּ" - זו יוון
 את ישראל ניסו אומות העולם להביס בכמה וכמה כיוונים, אך לא יכלו להם. הנצחון על כל אחת מאומות העולם ושיטת פעולתה – נקבע בחגי ישראל, ונטבע במצוות הנהוגות בחגים. בכך נעוץ גם ההבדל שבין חנוכה לפורים.
- 135 להיאזר באמונה.
 מה חשבו לעצמם אותם החשמונאים, שהיו מעטים וחלשים אל מול האימפריה היוונית? הרי לא היה להם שום סיכוי כנגדם! והלוא אין סומכים על הנס! כיצד זה העזו להניף את נס המרד שנועד, בדרך הטבע, לכישלון חרוץ מראש!?
- 139 חנוכה וסוכות.
 קשר מיוחד קיים בין חנוכה לחג הסוכות, למרות שהראשון הוא מדברי סופרים בעוד שהשני הוא מהתורה. הדימיון בין שני החגים בא לידי ביטוי בכמה וכמה דברים, כשארץ ישראל מהווה את הברית התיכון של הקשר המיוחד הזה.

חודש טבת

- 147 עשרה בטבת - "יום הקדיש הכללי".
- 149 זכר השואה
 בכל אחד ואחת מעם ישראל תמונים כוחות נפש אדירים, שבמצב רגיל לא תמיד באים לידי ביטוי. והנה, דווקא בגיהנום של השואה צצו ועלו אותם כוחות על-טבעיים – של אמונה ומסירות נפש – שהביאו למעשים שלא יאומנו.

חודש שבט

- 161 טו בשבט
- 163 פירות ארץ ישראל
מפתיע כי התורה מרבה להדגיש דווקא את ייחודה הגשמי של ארץ ישראל,
אף שאנו היינו מצפים לשמוע דווקא את מעלותיה הרוחניות! האם העניינים
הגשמיים בלבד הם טובה של הארץ, ועל כך עלינו לברך את ד'!?
- 187 הו זהירין בנטיעות
בדורות האחרונים צמח המנהג ליטע אילנות בט"ו בשבט. ובאמת, ישנו ערך
מיוחד לנטיעת עצים בארץ ישראל, ויש בזה גם משום הליכה בדרכי ד'.
קיימת גם נטיעה א-לוהית שמבררת את הערך המיוחד של הנטיעות בדורנו.
- 211 קשר של חיים
מדוע בני אדם נקשרים לחלקת אדמה מסויימת בכדור הארץ? מה מביא
אותם לאהוב אדמה זו דווקא ולהיקשר אליה? במה שונה הקשר שבין עם
ישראל לארצו והאם ניתן להבינו בתפיסה אנושית רגילה?

חודש אדר

- 227 ארבע פרשות
- 229 ארבע פרשות - "השְׁכַל וְיִדַע אֹתִי"
הדבקות בד' וההליכה בדרכיו אפשרית רק אחר עזיבת הגאווה האנושית,
המתבטאת בייחוס ערכים א-לוהיים - עושר, גבורה וחוכמה - לאדם.
במקום ההתהוללות השקרית הזו - יש להידבק בד', בכך שנעשה רצוננו
כרצונו - "נִעְשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה בְּאֶרֶץ".
- 237 פרשת שקלים - מחצית השקל
תרומת מחצית השקל רומזת על יסוד גדול. עבודת ד' שלימה והשראת
שכינה בישראל אפשריים רק באמצעות כלל ישראל כולו ולא על ידי יחידים
- אפילו יהיו צדיקים גדולים. היחיד בפני עצמו הוא חסר ואינו שלם.

- 247 פרשת זכור - מחיית עמלק
איבה מיוחדת שמורה לעמלק ביהדות - ולא בכדי. עמלק שב ומאיים על ישראל דווקא בזמנים מיוחדים, המגלים על המחלוקת התהומית שבין עם ישראל, שבא לרומם את העולם כולו - לבין עמלק, המונע מהאנושות להכיר באמת ולהשיג שפע ברכה ואושר.
- 261 פרשת פרה - חוקת התורה
מצות פרה אדומה קשורה באופן מיוחד אל כלל התורה. הגישה האמיתית לתורה נובעת רק מתוך מצות פרה אדומה. בנוסף, כשם שאפר הפרה האדומה הוא לטהר את ישראל - כך התורה כולה מטהרת ומקדשת את חייו.
- 275 פרשת החודש - ראשון לחודשי השנה
עם ישראל רואים בחודש ניסן, בו נגאלו ממצרים, כ"ראש לחודשי השנה". דבר זה מגלה מה עיקר השנה, ומצביע על תפיסת המשמעות האמיתית של הבריאה כולה, מהו הראש האמיתי של העולם, המגמה והתכלית שלו.
- 281 פורים
- 283 משנכנס אדר מרבין בשמחה
"משנכנס אדר - מרבין בשמחה" זו אינה אמירה סתמית, היא מבטאת את ייחודה של שמחת פורים, הפורצת גבולות, ואינה מצטמצמת ליום הפורים בלבד. ויש לברר מדוע השמחה בפורים גדולה יותר משאר חגים וימים טובים?
- 287 אסתר מן התורה מנין?
ייחודה של מגילת אסתר בא לידי ביטוי בהשגחת ד' על ישראל באופן נסתר, ב"הסתר פנים". זהו הפן שמוסיפה מגילת אסתר לספרי התנ"ך. זהו מסר החשוב לדורות ועל כן הוכנס לתנ"ך, למען נכיר בכך שד' תמיד עמנו - אפילו בגלות.
- 299 "המלך" - מלכו של עולם
מאמר זה ממשיך ומברר את השגחת ד' במציאות של "הסתר פנים", ומחדש לנו כיצד ד' מגלגל ומוביל את ישועת ישראל דרך מסכת שלימה של צירופי מקרים ואינטרסים אנושיים צרים, כפי שניתן לראות במגילת אסתר.
- 309 "ומרדכי לא יכרע"
כולם יודעים כי מרדכי הוא שהביא להצלת ישראל. אך במחשבה נוספת, הדברים דורשים עיון, שכן, אילולא עקשנותו של מרדכי - כל גזרת השמד לא היתה מתחילה כלל! מה הביא את מרדכי לסכן את עם ישראל כולו?

- שמחת פורים - שמחת תורה 321
השמחה האמיתית של פורים - היא שמחת התורה, המבטאת את דבקת ישראל בתורה בכל המצבים כולם - גם בהסתר פנים של פורים, ולא רק בגילוי הפנים של שבועות. בכך מהווה פורים את השלמת קבלת התורה על ידי ישראל.
- יין ותחפושות בפורים 329
חז"ל מלמדים שפורים מהווה השלמה לקבלת התורה מה שמצביע על חג בעל משמעות וקדושה. כמה מפליא הדבר, שאחד הדברים המאפיינים את פורים הוא השתייה לשכרה! וכי כך ראוי לחגוג חג קדוש שכזה - בהוללות ושכרות!?
- פורים כדגם לגאולתנו 341
פורים מהווה דוגמה מיוחדת לדרך שבה הקדוש ברוך הוא מושיע את ישראל. כשנעיין בחג זה היטב, נוכל לדלות כמה וכמה עקרונות יסוד ביחס לדרכי הגאולה, ומתוך כך נוכל להבין את התהליכים בהם אנו נמצאים בדורנו, דור הגאולה.
- פורים - ארץ ישראל ומדינת ישראל 355
למרות שאירועי פורים התרחשו בחוץ לארץ, קשור פורים עם ארץ ישראל. מתוך עיון במקורות חז"ל ובפרטי ההלכה של החג נלמד כיצד פורים מצביע בצורה מיוחדת על ייחודה של ארץ ישראל וחשיבותה, גם ליהודים ששהים בגולה.

עם הספר

מודה אני לד', על שזיכני לסיים את סדרת הספרים "לזמן הזה". ברוך
שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה!
בהקדמה לכרך הראשון כתבתי:

"כל חג שנקבע לעם ישראל לדורות, לא נקבע רק כדי שנזכור אירוע
מסויים שהתרחש לאבות אבותינו לפני אלפי שנים, אלא שלאירוע זה ישנה
משמעות **עבורנו**. אירוע זה מכיל מסרים חשובים ביותר לכל הדורות. הוא
נועד להזין את כל הדורות כולם בתוכן הערכי המיוחד שבנו.

רבותינו (פסחים קטז, ב) מדגישים עניין זה מפורשות ביחס לפסח: '**בכל דור
ודור** חייב אדם לראות את עצמו **כאילו הוא יצא ממצרים**'. אירוע יציאת
מצרים איננו רק אירוע שהתרחש לפני אלפי שנים, אלא הוא בעל משמעות
לכל הדורות כולם.

כך גם בנוגע לחגים האחרים, הן אלה שמהתורה, והן אלה שנקבעו על
ידי חכמים. דברים אלה אמורים לא רק ביחס לחגים, אלא גם ביחס לשאר
האירועים שנקבעו לדורות.

הזמנים השונים שנקבעו לדורות הינם אורות נצחיים גדולים, הבאים
להאיר את חיינו בגווניהם השונים. לכל זמן וזמן שנקבע לדורות ישנם
מסרים כלליים לכל דור ודור.

אשרי הדור המשכיל להאזין למסרי הזמנים וכך לקלוט מהם את המסר
המיוחד לדור שלו, את ההתייחסות המיוחדת לבעיות המיוחדות של תקופתו".

מגמה זו באה לידי ביטוי בכל שלושת הספרים בסדרת "לזמן הזה", ויש
לה משמעות מיוחדת בספר זה, השלישי בסדרה.

ספר זה עוסק בעיקר בשני החגים שנקבעו על ידי חכמינו – חנוכה ופורים, ושניהם מלמדים הרבה מאד לאירועי זמננו.

פורים מלמד אותנו להכיר את יד ד' שהושיעה את ישראל, גם כשהיא פועלת בדרך הטבע, על ידי פעולות אנושיות והשתדלות אנושית. מכאן התבוננות אמיתית בכל האירועים המיוחדים שהתרחשו בדורנו, והכרה עמוקה שכל אלה הינם מעשי ד' לגאולת ישראל.

מחנוכה אנחנו למדים על ערכה הגדול והמיוחד של עצמאות ישראל, כל עצמאות ישראל, גם עצמאות שאיננה שלימה, עצמאות שיש בה פגמים – עצמאות חסירה. כך מלמד אותנו הרמב"ם (בתחילת הלכות חנוכה) שהמרכיב הראשון לקביעת חנוכה: "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנים עד החורבן השני" – ומלכות זאת, כפי שמביאים רבותינו, היתה רחוקה משלימות, ואף על פי כן אנחנו חוגגים על שזכינו לה.

כמה אנחנו צריכים לשמוח על שזכינו בדורנו לתקומה מחודשת, לעצמאות ישראל, עם כינונה של מדינת ישראל – "ראשית צמיחת גאולתנו" – ולהודות לקדוש ברוך הוא על כך ממעמקי לב!

בספר זה ישנה גם התייחסות לארץ ישראל, ארץ קודשנו. מתוך המאמרים של חודשים מר-חשוון ושבט אנו למדים שיש ייחוד מהותי לארצנו – כשם שיש ייחוד מהותי לעמנו, וקיימת התאמה מהותית בינינו לבין ארצנו.

בספר מתבררת ייחודה של ארצנו, סגולתה וקדושתה. המציאות הגשמית של הארץ רוויה קדושה, ששופעת גם בפירות הארץ.

הגשם (-הצד הגשמי) בארץ ישראל הוא **רוח** – "משיב הרוח ומוריד הגשם". האקלים של ארצנו שכל כך זקוק לגשם – מביא לתפילה, לקרבת א-לוהים. הרי לנו, שלכל אחד מזמני השנה ישנה גם אמירה ייחודית לתקופה המיוחדת שלנו – "בימים ההם ובזמן הזה".

חיים דרוקמן

א' דר"ח אדר ב', התשע"ד

הקדמת העורך

בכרך זה אנו מסיימים בעזר ד' יתברך את סדרת "לְזַמֵּן הַזֶּה" – שיעורי רבנו על המועדים והזמנים. הספר שבידכם כולל בתוכו את התייחסותו של הרב לחודשים מ־חֶשׂוֹן, כֶּסֶלִיו, טֵבֵת, שֶׁבֶט וְאָדָר.

בחודשים כֶּסֶלִיו וְטֵבֵת אנו חוגגים את חגי ישראל שנתקנו על ידי חכמים – חנוכה ופורים. דרך החודשים מ־חֶשׂוֹן וְשֶׁבֶט אנו נפגשים עם עניינה המיוחד של ארץ ישראל, ובנוסף – עם משמעותה של ירידת הגשמים בכלל, ובארץ ישראל בפרט. בחודש טֵבֵת, בעשרה בו, שנקבע בדורנו ל"יום הקדיש הכללי", צירפנו שיעור בעניין השואה, המהווה השלמה למאמרים שהובאו בשער ניסן, בהקשר ליום השואה.

כרך זה נפתח במאמר העוסק בחשיבות השימוש בלוח העברי, נושא שאינו זוכה בדרך כלל להתייחסות ראוייה. כל החגים והאירועים שלנו מפוזרים על פני הלוח העברי – הוא תלוי בהם ומושפע מהם, והם תלויים בו ומושפעים ממנו – ועל כן, אין ספק שסדרת "לְזַמֵּן הַזֶּה" היא המקום הטבעי להדגיש את חשיבותו.

את הגשמים אנו מתחילים לבקש בז' מ־חֶשׂוֹן ומפסיקים רק לאחר אדר. זוהי תקופה בה הימים מתקצרים, החושך שולט על פני העולם, השמים אפורים והחיים יכולים להיכנס, חלילה, לדכדוך ויאוש.

ריכוזי האירועים בלוח השנה הם בין ניסן לסיון (פסח, ספירת העומר, יום העצמאות, שבועות...) ואלול־תשרי (תקופת הסליחות וחגי תשרי). התקופה שבין מ־חֶשׂוֹן לאדר דלה באופן יחסי בחגים. ביטוי לדבר ניתן לראות בכרכי

הסידרה – כרך זה עוסק בחמישה חודשים, בעוד שבשני הראשונים היה די בשלושה-ארבעה חודשים לכרך.

ובכל זאת, גם בתקופה זו ישנם ימים מיוחדים, המהווים מעין נקודות אור באפילה – הן לאדם היחיד ולאומה הישראלית והן לאנושות ולבריאה כולה.

אחר שטף החגים המתוק של חודש תשרי מגיע חודש **מרחשוון** ה"מר", הנטול חגים וימים טובים. אך גם בו נעוץ יום מיוחד בעל מסרי נצח – התחלת בקשת הגשמים בז' בחודש מהווה אמירה חשובה, ומלמדת אותנו על משמעות הצורך בגשם, והכרה שהצרכים האנושיים משמשים כחבל רוחני, השומר על קשר חי בין ישראל לאביהם שבשמים.

ישועת חנוכה **בכסליו**, תחת חשכת יוון – בימים החשוכים ביותר, בהם שעות האור תופסות חלק מזערי מכלל היממה – מאירה לנו בנרות החנוכה.

המפגש עם החורבן בעשרה **בטבת** – הן חורבן הבית והן החורבן בשואה האיומה – מכניס אותנו לדכדוך רב מחד, אך מאידך, מעורר אותנו לשים את לבנו למה שניתן ללמוד מהחורבן.

חודש **שבט** זכור בזכות ט"ו בשבט – "ראש השנה לאילן". זהו תאריך המציין את קו הגבול שבין הפירות הישנים לפירות החדשים לעניין מעשרות. ובמילים אחרות – הוא מצביע על התחלות חדשות, הצמחה של פירות חדשים. למרות שהכל קפוא ורדום – אנו מתחילים לחפש חיים חדשים של פרי, צמיחה חדשה.

באדר מתחילים הימים להתארך, והיה נראה שהישועה הולכת ומפציעה דרך שיבת ציון בהקמת בית שני. והנה קם המן האגגי בפורים, ומאיים לחסל הכל – ובכל זאת – עם ישראל חי! איילת השחר עולה בעוצמה, שמשם של ישראל עוד תזרח!

לתקופה זו יש הרבה מה לומר לדור שלנו, דור ה"עקבתא דמשיחא", שהוא "לא יום וְלֹא לַיְלָה" (זכריה יד, ו), דור שבו חושך ואור משמשים בערבובייה, דור בו נדרשת גבורה מיוחדת לסייע לאור לפרוץ, וחוכמה גדולה לדעת להתמודד בצורה נכונה עם הנפילות והאפילה ששוררת בחוץ.

ברצוני להודות לחברי היקר **אלחנן גיזנברג**, שגם בכרך זה עמד לצדי במהלך העריכה, וסייע רבות באיסוף החומר.

ויהי רצון, שכשם שהחיינו, וקיימנו והגיענו "לזמן הזה" – כך נזכה במהרה להוצאת שיעורים נוספים מתורתו של רבנו, בצורה מסודרת ובהירה, על מנת לזכות את עם ישראל כולו מתורת ארץ ישראל של רבנו.

עומר פדור

אדר ב' התשע"ד

לשם הבירור:

בכל פעם שמצויין בספר: "**הרב זצ"ל**", הכוונה היא למרן הרב **אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל**. כשמצויין: "**מורי ורבי זצ"ל**" – הכוונה היא לרב **צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל**. וכשנזכיר: "**מורי ורבי הנזיר זצ"ל**" – הכוונה היא לרב **דוד כהן**, המכונה "הרב הנזיר".

התאריך ולוח השנה העברי

שנה טובה!?

באחת השנים סיפרו בחדשות שיהודי הגיע למשטרה על מנת להשיב כרטיס אשראי גנוב. "מדוע דווקא עכשיו?", שאלוהו בפליאה, והלה השיב בפשטות: "הלוא ערב ראש השנה היום, זה הזמן לשוב בתשובה, שאם לא עכשיו – אימתי?!". סיפור זה בהחלט מרגש, אך לוקה בחסרון אחד: לא היה זה ערב ראש השנה שלנו – כ"ט באלול, אלא סוף השנה הנוצרית – 31 בדצמבר... אילו הדבר לא היה עצוב הוא בוודאי היה בדיחה טובה...

מי שטעם במשהו את הטעם של ראש השנה, מזדעזע כולו כשהוא שומע שמברכים אותו ב"שנה טובה" ביום הראשון של לוח השנה הנוצרי – הראשון בינואר.

הדבר המצער ביותר הוא, שבנגע זה, של שימוש בתאריך הנוצרי במקום התאריך המקורי שלנו, משתמשים יהודים **מכל** המגזרים – גם יהודים הנאמנים על מסורת ישראל ותרבותה. הדבר שלילי גם אם מזכירים אחר כך כפיצוי את הביטוי: "למנינם" – אם התאריך הוא למנינם – מדוע אתה משתמש בו!?

התייחסות הלכתית

הרמב"ן, בביאורו לפסוק: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים, רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב), מברר ביסודיות את מטרת התאריכים העבריים:

וטעם: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים" - שימנו אותו ישראל חודש הראשון, וממנו ימנו כל החודשים - שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חודש - כדי שיהיה זה זיכרון בנס הגדול, כי בכל עת שנזכיר החודשים יהיה הנס נזכר.

ועל כן אין לחודשים שם בתורה... וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת... - כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו: "החודש הראשון" ו"החודש השני" והשלישי - לגאולתנו.

שאינ המנין הזה לשנה, שהרי תחילת שנותינו מתשרי... אם כן, כשנקרא לחודש ניסן "ראשון", ול"תשרי" שביעי - פתרון: ראשון לגאולה ושביעי אליה.

בתורה אין שם לחודשים, אלא רק מספור: "ראשון", "שני" וכן הלאה, כשכולם מתייחסים אל החודש בו יצאנו ממצרים. חשבון החודשים משמר בקרבנו את זיכרון הנס הגדול של יציאת מצרים, על כל המשמעויות האמוניות הנולדות ממנה.

מכאן למד ה"חתם סופר" אזהרה שלא להשתמש בתאריך הלועזי ("תורת משה", פרשת בא; רבי משה סופר):

כתב הרמב"ן: "אין שם פרטי לחודשים בתורה... וזה תוכחת מוסר שנכתוב במכתבים... לא חס ושלום כמספרם של אומות העולם.

ובדרשותיו הוסיף (דרוש לו' אב, תק"ע):

...ולא כאותם חדשים מקרוב באו, שכותבים בריש מגילתא מנין לידת משיח הנוצרים וכותב וחותרם עצמו שאין לו חלק בא־לוהי ישראל. אוי להם כי גמלו לנפשם רעה! בתורת ד' מאסו וחוכמת מה להם.

ועוד אמר (דרוש לח' טבת תקצ"ג):

ולא כאותם חדשים מקרוב באו, שמונים לימי לידת משיחם של נוצרים, הלוא יבושו בית ישראל על תמורה זו!

בעוד השימוש בתאריך העברי מזכיר את יציאת מצרים ובריאת העולם, הרי שהתאריך הלועזי מזכיר אירועים אחרים, ומציין את הזמן שחלף מאז הולדת ישו, ימח שמו, מייסד דת הנצרות, הנחשבת עבודה זרה, ואשר

התאריך ולוח השנה העברי

במהלך ההיסטוריה שפכה את דמם של בני עמנו כמים, וייסרה אותם עד בלי די.

תלמידו של ה"חתם סופר", המהר"ם שיק (יורה דעה, תשובה קעא; הרב משה שיק), המשיך בדרכו וזעק על השימוש בתאריכים נוצריים בקשר למקרה עליו נשאל, אודות מצבת יהודי שכתבו בה את מספר השנים הלועזי:

זו עבירה כפולה ומכופלת, דמספר החודשים שלהם אינם מכוונים למספר בני ישראל. ומה שסיימו במספר השנים למספר הנוצרי - לדעתי זה איסור דאורייתא...

והמונה במספרם, נראה לפי עניות דעתי, דעובר באיסור ההוא, על: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ, לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ" (שמות כג, יג)...

אמנם, יש המתירים את השימוש בתאריך הלועזי מסיבות שונות. כך אנו מוצאים, למשל, את פסיקת הרב עובדיה יוסף זצ"ל (יביע אומר ח"ג יו"ד, ט):

נראה שאם כותבי התאריך הלועזי אינם חושבים בכוונה מכוונת שמנין זה ללידת אותו האיש, רק לפי שכן נוהגים העולם הבקיאים יותר בתאריך האזרחי (ובפרט במקומות שגם משרדי הממשלה מונים למספר הנוצריים) - אין בזה איסור משום "ובחקותיהם לא תלכו". הואיל ובאמת דעת רז"ל היא, שאין מספרם מתאים ללידת ישו הנוצרי, וטעות הוא ביד החושבים כן.

ואף אם תמצא לומר שהואיל ונראה שכוונת הנוצרים במספרם זה היא ללידת אותו האיש, כל מי שכותב התאריך הלועזי בתר דידיהו אזיל - מכל מקום, הואיל ואין כוונתו אלא לכתוב התאריך המפורסם יותר, אין בזה איסור משום "ובחקותיהם לא תלכו".

לדעת חז"ל, המניין שמונים הנוצרים ללידת ישו אינו מדויק, וממילא אין כאן ספירה לזכר אותו האיש. ואין להחמיר מצד שסוף-סוף **כוונתם** למנות לאותו האיש, למרות אי הדיוק של המניין - שהרי היהודים שמשתמשים במניין הזה אינם מתכוונים לכך, וספק אם בכלל מודעים למשמעות המניין הזה...

יחד עם זאת, בוודאי שאין זו מידת חסידות, כפי שמסיים הרב עובדיה עצמו:

והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. אולם, מהיות טוב אל תקרי רע, וכל שאין צורך גדול יש לכתוב החודשים והשנים למספר בני ישראל. ובפרט פה בארצנו הקדושה. וכשיש צורך בדבר - טוב לכתוב מלבד למספרם גם לבריאת עולם.

תאריך אזרחי

יש המכנים את התאריך הנוצרי בשם: "התאריך האזרחי". מורי ורבי זצ"ל, היה מתייחס לכינוי זה בצורה שלילית ביותר, כך שמעתי מפיו וכך פורסם בספרו (לנתיבות ישראל ב, עמוד רלט).

פירוש הביטוי "התאריך האזרחי" הוא: התאריך של האזרחים, אזרחי המדינה. באירופה, הנוצרים היו האזרחים במדינה, והיהודים היו זרים, על כן כינו היהודים את תאריך הנוצרים בשם זה. אבל כיום - מי האזרחים במדינת ישראל? אנו האזרחים! התאריך העברי הוא התאריך האזרחי במדינת ישראל - מדינת העם היהודי!

כמה מזעזע להמשיך ולקרוא בארץ ישראל לתאריך של הגויים בשם זה, כאילו אנו זרים במדינתנו כשם שהיינו בגלות, ואילו הם בעלי הבית כאן.

תחייה לאומית

בדורות האחרונים עם ישראל שב לארץ ישראל, ויחד עם השיבה לארץ אנו שבים גם לתרבות הייחודית שלנו. מנערים את הכלים הלאומיים של האומה הישראלית מעפרם, מקימים אותם לתחייה, מקיצים אותם מתרדמה בת אלפי שנים.

עמנו שב ארצה בקיבוץ גלויות נפלא, אחר פזורה אין סופית בת אלפי שנים. התנחלנו בארצנו והפרחנו אותה. הקמנו שוב את הצבא היהודי הגיבור והאדיר. פיתחנו כלכלה ישראלית יציבה ומרשימה. שבנו לשפה העברית, לשון הקודש, לאחר אלפי שנים שהשפה היתה חנוטה ושכוחה. כל אלו הינם כלים לאומיים של האומה הישראלית. הגיע הזמן לחזור גם אל לוח השנה שלנו.

לא היה פשוט לשוב ולדבר בלשון הקודש אחר הפסקה של אלפי שנים. השפה לא היתה מדוברת והיה צורך במסירות נפש גדולה להפיח בה חיים, להפוך אותה מלשון החנוטה בספרים ללשון השגורה בפי כל ילד וילדה. מסרנו את נפשנו על כך, ובעזרת ד' הצלחנו מאוד.

באותה מידה עלינו לחזור גם ללוח השנה שלנו, אשר דרכו אנו נפגשים עם כל האירועים שאירעו לעמנו – המשמחים והמצערים.

פתיחת שנת הלימודים

אחד התאריכים המשמעותיים היום בארץ הוא יום פתיחת שנת הלימודים – הדבר משמעותי בראש ובראשונה לילדים עצמם, אך בעל השפעה ישירה על הוריהם ועקיפה על המעסיקים במשק. כיום, שנת הלימודים נפתחת לפי התאריך הלועזי, בסביבות ה־1 בספטמבר¹.

תאריך זה אינו שומר על יחס קבוע, כמובן, עם הלוח העברי ומועדיו. לעתים, ה־1 בספטמבר חל ימים ספורים בלבד קודם ראש השנה. התלמידים מתחילים ללמוד, יוצאים לחופשת חג, חוזרים ללימודים לכמה ימים ושוב יוצאים לחופשת חג, וחוזר חלילה – האם כך מתחילה שנת לימודים? יוצאים לחופשה מבלי שמתחילים ללמוד!

בעיה חריפה יותר היא, שאין כל אפשרות להכין את התלמידים לחגים. במדינה יהודית על מערכת החינוך להכין את תלמידינו לקראת ראש השנה, יום הכיפורים וחג הסוכות. ואין שום הבדל בדבר בין החינוך הדתי לכלל התלמידים במדינת ישראל. אם מתחילים ללמוד ימים ספורים בלבד לפני ראש השנה, לא ניתן בשום אופן להכין את התלמידים לחגים.

וכי איזו קדושה יש בתחילת שנת הלימודים ב־1 בספטמבר? האם רק מפני שכך הורגלו במקומות אחרים?

אמנם שתי הבעיות הללו – פגיעה ברצף הלימוד וחוסר הכנה לחגים – הן עיקריות ופרקטיות, אבל פרט להן יש מקום גם לחנך את תלמידינו להשתמש בלוח העברי עוד מילדות. פתיחת השנה וסיומה הם ימים חשובים מאוד בעיני התלמידים, וממילא ייצרבו בתודעתם.

עצם העובדה שאנו רגילים לתאריך הלועזי איננו מצדיק את המשך ההליכה לפיו. ההרגל אינו מקדש דבר, וחשוב שתהיה מחשבה חינוכית חדשה לתקן את המציאות הקלוקלת.

1 בהיותו חבר כנסת, העלתי הצעת חוק לפתיחת שנת הלימודים לפי התאריך העברי ("הצעת חוק שנת הלימודים העברית, התש"ס"). ההצעה נפלה מסיבות פוליטיות. זכורני את חברת הכנסת דליה איציק, אשר אמרה אז בדוכן הכנסת, שמתוקף תפקידה בכנסת היא אמנם מודיעה על נפילת ההצעה, אך כמורה (זה היה מקצועה קודם הכניסה לפוליטיקה) ברצונה לומר שהחוק אכן נכון ונדרש.

כתוצאה מהשיעבוד לתאריך הלועזי, נשמעות לעתים שאלות מגוחכות ומתמיהות, מעין: באיזה תאריך השנה יחול – ראש השנה, ט"ו בשבט, ט' באב וכן הלאה.

גם תקלות רבות נובעות מהשימוש בתאריך הלועזי. אני עצמי כבר הוזמנתי לפגישה בכנסת והסתבר שהיא חלה בחג השבועות עצמו, וזאת משום שהמזמינים לא בדקו את התאריך העברי. לא פעם התלוננו בפני תלמידים המשרתים בצבא, שנקבע להם סיום יומיים לפני ראש חודש אב הכולל חגיגות, תזמורת וכדומה, ימים בהם נוהגים מנהגי אבלות על חורבן הבית. המארגנים הודו שאילו ידעו מראש והיו מסתכלים בתאריך, יכלו בקלות לקבוע תאריך אחר.

אנו חיים בדור של תקומת ותחיית ישראל. שבנו הביתה – לא רק לארצנו, אלא גם לרוח העם והארץ. עלינו להשלים את השיבה אל כל הערכים היהודיים המקוריים שלנו, אל התרבות הישראלית המקורית.

התיקון מתחיל בנו!

ישנו סיפור אודות תלמיד שבא לרבו מתוך צער רב על כך שאינו מצליח לתקן את העולם. ענה לו הרב: "וכי את עצמך כבר תיקנת?". תיקון עולם מתחיל בתיקון האישי הפרטי של כל אחד מאיתנו. הצעד הראשון בתיקון היחס של החברה שלנו לתאריך העברי הוא בחיי היום-יום האישיים שלנו. אם אנו נתחיל להשתמש בתאריך העברי כתאריך המרכזי בחיינו – נוכל להמשיך משם לתיקון הדבר בחברה כולה.

אמנם הדבר נראה קשה לביצוע – ובכל זאת הוא אפשרי. גם אם לעתים אין ברירה אלא להשתמש בתאריך הלועזי, כמילוי טפסים וכדומה, ברוב הפעמים הדבר אפשרי אם באמת רוצים².

למשל, בהזמנות לאירועים משפחתיים מעולם לא כתבתי תאריך אחר מלבד התאריך העברי. וכשם שאני בודק מה התאריך העברי בלוח השנה כשאני מקבל לידי תאריך לועזי – כך גם אחרים יכולים לבדוק להיפך. בדרך זו אולי יפתחו עיניהם של אחרים³.

2 ובכל מקרה, עדיף שלא לכתוב את השנה הלועזית המלאה, אלא רק את הספרות האחרונות שלה (במקום 2013 – 13). בנוסף, עדיף גם לא לכתוב את מספר החודש אלא את שמו.

3 וגם בצ'קים ניתן בלא שום בעייה לכתוב תאריך עברי, אף צ'ק לא יחזור בשל כך.

התאריך ולוח השנה העברי

חזרנו לארצנו לאחר אלפי שנים ועלינו לשוב גם ללוח השנה שלנו. תירוצים מסוג "הדבר קשה" אינם מתקבלים. גם החזרה לארץ ולשפה העברית היתה קשה, התמודדנו, והיום אין ילד בארץ שאינו מדבר את לשוננו על בורייה, שפה שלפני כמאה שנה היתה שפת הסידור בלבד.

בספר "לחיות את הנצח" לזכרו של בני גל הי"ד, שנהרג במלחמת יום הכיפורים, מסופר אודות הבחור הנפלא הזה, אשר היה קנאי גדול לתאריך העברי. מתוך הדברים המסופרים עליו, נוכל לקבל השראה ומוטיבציה להתחזק בנושא גם כן.

לדוגמה, בשעת טיול, בכל פעם שהיה מדריך הטיול מציין תאריך מסויים, היה בני מעיר לו לשנות את התאריך לתאריך עברי.

בעת שנבחן בבגרות בהיסטוריה, הקפיד לרשום את כל הזמנים הנדרשים לפי התאריך העברי, דבר הדורש השקעה רבה ומחשבה מרובה.

אחר שקיבל צו התייצבות ראשון לבקו"ם, הופתע לראות כי הצו נשא תאריך לועזי. בני לא התעצל ומיהר לחבר מכתב לאלוף, ובו בקשה לשלוח לו צו חדש הנושא תאריך עברי. לבסוף, בקשתו אכן התקבלה.

הסיפורים הללו אינם נובעים מתוך קטנוניות צרה, כי אם מתוך עמידה עקרונית על ערכים. בני האמין בדבר ולא היה מוכן לוותר עליו. אם רבים יעשו כמוהו, אט-אט המצב יוכל להשתפר ולהשתנות.

הכל נובע מתוך התפיסה הגדולה של דורנו ותקופתנו, דור התקומה והתחייה. הקנאות⁴ הקדושה לערכינו הלאומיים זוהי ציונות אמיתית, התעוררות לאומית טהורה וזכה. יש לדעת כי ערכי הלאום של עם ישראל דבוקים בקשר מהותי עם הקודש, התורה והקדוש ברוך הוא.

4 כמובן שלא מתוך אלימות וגסות, אלא מתוך אהבה והסברים, שרק כך ניתן להיאבק בתוך עמנו, ראה מאמר: "מוסיף והולך", וכן בסוף המאמר: "אור המנורה המאיר לדורות", שניהם בשער כסליו.

ז' מר־חשוון

מר
חשוון

גבורות גשמים

הזכרת הגשמים בתפילה

בתאריך ז' במרחשוון אנו מתחילים לבקש גשמים בתפילה, בהקשר לכך, יש לברר את עניינם המיוחד של הגשמים.

נושא הורדת הגשמים מופיע פעמיים בתפילה – פעם אחת **כהזכרת שבחו** של ד', ופעם שניה **כבקשה** מאת ד' שישפיע עלינו גשמי ברכה. הזכרת הגשמים כשבח מובאת בברכה השניה מברכות התפילה, הנקראת ברכת "גבורות", או "מחיה המתים":

אתה גיבור לעולם ד', מחיה מתים אתה, רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם.

מכלכל חיים בחסד, מחיה מתים ברחמים רבים, סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים, ומקיים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך, מלך ממית ומחיה, ומצמיח ישועה. ברוך אתה ד', מחיה המתים.

המקור להזכרת הגשמים בברכה זו, הוא במשנה במסכת ברכות (ה, ב), שם נאמר: "מזכירים גבורות גשמים בתחיית המתים". דברי המשנה מצריכים עיון משני פנים:

א. מדוע מצמידה המשנה לגשמים את עניין ה"גבורות"?

ב. מדוע עניין הגשמים מוזכר דווקא בהקשר לתחיית המתים?

במאמר זה נדון בשתי השאלות הללו לעומק.

הביטוי "גבורות גשמים" מוזכר גם במשנה בראש מסכת תענית (א, א), המבררת "מאימתי מזכירין גבורת גשמים?" – כלומר, מתי מתחיל החורף

הרשמי, בו ניתן להזכיר את השבח של הורדת הגשמים בתפילה. בהקשר למשנה הזו, מבררים חז"ל בגמרא (תענית ב, א) את השאלה הראשונה שהעלנו – מה משמעות עניין הגבורות לגשמים:

וליתני: "מאימתי מזכירין על הגשמים!" מאי: "גבורות גשמים?"
 אמר רבי יוחנן: מפני שיורדין בגבורה, שנאמר (איוב ה, ט): "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת וְאִין חֶקֶר, נַפְלְאוֹת עַד אִין מִסְפָּר", וכתוב (שם שם, י):
 "הִנָּתַן מִטֶּר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוּצוֹת".

רבי יוחנן מציין שני פסוקים הכתובים בסמיכות זה לזה, ולומד מהפסוק השני, העוסק בגשמים, לעניין הפסוק הראשון, המזכיר, כביכול, את נושא הגבורות. אמנם, כפי שניתן לראות על נקלה, הפסוק הראשון אינו מזכיר כהוא זה ענייני גבורה! וכיצד ניתן ללמוד ממנו על מידה זו? כך שואלת הגמרא: "מאי משמע?" – כלומר, איפה בפסוק רואה רבי יוחנן את הביטוי "גבורות?"

אמר רבה בר שילא: אתיא "חֶקֶר" – "חֶקֶר" מברייתו של עולם.
 כתיב הכא: "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת וְאִין חֶקֶר", וכתוב התם (ישעיהו מ, כח):
 "הֲלוֹא יִדְעַתָּ? אִם לֹא שָׁמַעְתָּ? אֱלֹהֵי עוֹלָם ד'! בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, לֹא יֵיעָף וְלֹא יִיגַע – אִין חֶקֶר לְתַבְנִיתוֹ", וכתוב (תהלים סה, ז): "מִכִּין הָרִים בְּכַחוֹ נֶאֱזַר בְּגְבוּרָה".

הגמרא לומדת גזרה-שווה באמצעות המילה "חֶקֶר" המופיעה בפסוק הראשון, הסמוך לעניין הגשם: "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת וְאִין חֶקֶר... הִנָּתַן מִטֶּר". מקום נוסף בו מופיעה מילה זו, הוא בהקשר לבריאת העולם: "בוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ... אִין חֶקֶר לְתַבְנִיתוֹ". כלומר, יש דמיון בין גשמים לבריאת העולם. ועל בריאת העולם נאמר במקום אחר: "...נֶאֱזַר בְּגְבוּרָה". את מידת הגבורה אנו לומדים מבריאת העולם ומשליכים לנושא הגשמים, והרי לנו – "גבורות גשמים!"

מקשים על כך "בעלי התוספות":

אכן יש להקשות – אמאי נקט גבורות טפי מכוח?

וכמו כן – הוה ליה למימר: "מאימתי מזכירין כוח גשמים!" או
 ליתני: "גדולות גשמים!"

יש כאן בעצם שתי קושיות:

א. אם לימודו של רבי יוחנן הוא אכן דרך גזרה-שווה מהפסוק שנאמר בבריאת העולם: "מִכִּין הָרִים בְּכַחוֹ נֶאֱזַר בְּגְבוּרָה" – אם כן, מדוע אנו

מושכים דווקא את עניין הגבורה לגשם? למה שלא נקח את עניין הכוח, המוזכר תחילה בפסוק: "מִכֵּין הָרַיִם בְּכַחוֹ" – ונאמר: "כוח גשמים" ולא "גבורות גשמים"!

ב. מה ההכרח לכל לימוד הגזרה־שווה המסובך? והלוא פשוט הרבה יותר היה לומר: "גדולות גשמים", כפי שמובא בפסוק: "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת... הַנִּתָּן מְטֹר", וכך היינו יכולים להימנע מהצורך להקביל לפסוקים אחרים!

מעלים "בעלי התוספות" שני תירוצים:

א. ויש לומר דמן הדין נקט "גבורות" – משום טעמא דאיכא כוח ואיכא גדולה.

המושג גבורה כולל בתוכו הן את עניין הגדולה והן את עניין הכוח, ועל כן עושים מאמץ למצוא דרך שתחבר את נושא הגשמים עם מידת הגבורה, ובכך לכלול גם את עניין הכוח – "מִכֵּין הָרַיִם בְּכַחוֹ", וגם את מוטיב הגדולה – "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת".

ב. משום דהברכה מתחלת בגבורה ("אתב גיבור...") – להכי נקט "גבורות".

ברכת מחיה המתים פותחת במילים: "אתה גיבור" – ועל כן מכנים בהקשר זה את הגשמים כגבורות. זה ההקשר של הברכה – לא כוח ולא גדולה – אלא גבורה. על כן אנו משתמשים בגזרה־שווה כדי למצוא היכן נרמז עניין הגבורה ביחס לגשמים.

כפי שאנו רואים, הגמרא נעזרת כאן במידת "גזירה־שווה". אך צריך לדעת שלימוד במידה זו הוא איננו פשוט כלל ועיקר, שכן, אדם אינו יכול לדרוש גזירה־שווה מדעתו (פסחים סו, א), רק גזירה־שווה שנמסרה מרב לתלמיד ניתנת להידרש, שאם לא כן – הרי ניתן להשוות כל שתי מילים דומות בתנ"ך ולהגיע למסקנות מרחיקות לכת!

גזירה־שווה ניתנת להידרש, איפוא, רק אם נמסרה מרב לתלמיד, החל ממשה רבנו בסיני. על כן, יש לתמוה על הגמרא שלנו – מה שייכת גזירה־שווה בעניין זה? והלוא, כל הדיון הוא על הזכרת הגשמים בנוסח תפילת עמידה שתוקן על ידי חכמים בתקופה מאוחרת – ימי בית שני, ומה לגזירה־שווה שנאמרה בסיני אצל תקנה מאוחרת של חכמים?!

בהמשך נברר, שבאמת, אין מדובר כאן בגזירה־שווה רגילה.

מה עניין גבורה לגשם?

הגמרא ביררה כיצד ניתן להגיע דרך הפסוקים לחיבור שבין מידת הגבורה לגשמים. עלינו מוטל לברר מה הקשר הרעיוני שבין הגבורה לגשמים?

נפתח בפירושו של ה"תפארת ישראל" למשנה במסכת ברכות (ה, ב. רבי ישראל ליפשיץ):

ונקרא "גבורות גשמים" ולא "כוח גשמים", דכל "כוח" - היינו, באין דבר אחר המתגבר נגד הפעולה. מה שאין כן "גיבור" - דהיינו, שהתגבר נגד דבר אחר שרצה להתגבר ולהתנגד נגד הפעולה. וכן הוא עם הגשמים שיורדים בגבורה - נגד מידת הדין המקטרגת.

משמעות המושג "גבורה" היא התגברות. "כוח" מבטא עוצמה עצמית, ואילו "גבורה" מסמלת כוח המתגבר על כוח אחר המתנגד לו.

בגשמים מתגלה התגברות של מידת החסד על מידת הדין. מידת הדין מקטרגת - לא מגיע לעולם לקבל גשמים! יש חומת קטרוג על העולם שאיננו זכאי. מידת החסד גוברת על מידת הדין ומביאה גשם וחיים לעולם, ואלו המה - "גבורות גשמים".

ממשיך ה"תפארת ישראל":

דלפעמים, עבדא נהמא כריסי לא שווייה (-אין העבד שווה את הלחם של כרסו) - ואפילו הכי רחמיו יכבשו כעסו מעל בני עולם.

לפעמים, האדם אינו ראוי לגשם משום שאיננו ממלא אחר הציפיות ממנו בעולם הזה בצורה המירבית. ובכל זאת, מצד מידת החסד, משפיע עליו הקדוש ברוך הוא גשמי ברכה.

באמצעות עיקרון זה, מברר ה"תפארת ישראל" את הפסוק במזמור קל"ו בתהלים (פסוק כה) - **נִתְּנָן לֶחֶם לְכָל בְּשָׂר, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ:**

"נִתְּנָן לֶחֶם לְכָל בְּשָׂר" - רוצה לומר, אפילו מי שהוא רק חתיכת בשר בעלמא ואינו ראוי להיקרא אדם - אפילו הכי, הקדוש ברוך הוא נותן לו לחמו - "כי לעולם חסדו", אף על פי שאין האדם ראוי להטובה.

הביטוי: "לְכָל בְּשָׂר" מצביע על כך שהקדוש ברוך הוא מפרנס אפילו אדם שאינו ראוי להיקרא אדם, בשל התנהגותו הבלתי אנושית, ואפילו שנראה

כסתם גוש בשר, ולא כאדם בעל צלם. מדוע עושה כן ד' ? – "כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" – מצד מידת החסד המתגברת על מידת הדין.

על פי הסבר זה, ניתן להבין את דברי חז"ל במסכת ברכות (ה, ב), לעניין מעלת אמירת מזמור קמ"ה בתהלים:

כל האומר: "תְּהִלָּה לַדָּוִד" (ראש מזמור קמ"ה) בכל יום שלוש פעמים – מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

אחד היתרונות של מזמור קמ"ה, הוא בפסוק ט"ז שלו: "פִּוְתַח אֶת יָדָהּ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי צְרוּן". אך הגמרא מקשה, שאם זהו אכן יתרונו של המזמור – הלוא מזמור קל"ו עדיף, שם מובא ביטוי חזק יותר: "נִתֵּן לְחֶם לְכָל בְּשׂוֹר!" תשובת הגמרא שבמזמור קמ"ה יש יתרונות נוספים, פרט לפסוק זה.

ויש לתמוה – מה היתרון שרואה הגמרא בפסוק "נִתֵּן לְחֶם לְכָל בְּשׂוֹר" על פני הפסוק: "פִּוְתַח אֶת יָדָהּ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי צְרוּן" – והלוא, שניהם עוסקים בכך שהקדוש ברוך הוא מפרנס את כל בריותיו!

לפי דבריו של ה"תפארת ישראל" הדבר מובן. "נִתֵּן לְחֶם לְכָל בְּשׂוֹר" – הקדוש ברוך הוא נותן לחם אפילו למי "שהוא רק חתיכת בשר בעלמא ואינו ראוי להקרא אדם", זהו חידוש גדול יותר מאשר "וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי צְרוּן". זוהי מעלה גדולה יותר שהקדוש ברוך הוא מוכן לפרנס ברוב חסדו גם את אלו שאינם ראויים לכך.

מכל מקום, לפי ה"תפארת ישראל" – גבורות הגשמים הם התגבורתה של מידת החסד על פני מידת הדין, הממאנת להעניק גשם לבריות.

הסבר נוסף מעלה המהרש"א (תענית ב, א). לדידו, הגשמים מבטאים את ייחוד גבורת ד' על פני גבורת בשם ודם:

דגבורות האדם – שהוא ממית החיים. ואתה גיבור – בהיפך זה – שאתה מחיה מתים. וכן הם הגשמים שבאים בגבורות, ומביאים רחמים לעולם.

לרוב, המושג גבורה אצל בני אדם בא בהקשר עם מלחמה והריגה. ובאמת, השורש "גבר" בתנ"ך מוזכר לראשונה בהקשר זה ממש: "נִמְרָד... הוא הָיָה גִבּוֹר צִיד". בדומה, בספר ישעיהו (ג, ב) אנו מוצאים את הגבורה בהקבלה למלחמה – "גִּבּוֹר – וְאִישׁ מִלְחָמָה".

בעוד שאצל בני אדם, הגבורה מתבטאת בלקיחת חיים – אצל ד' היא מתבטאת בנתינת חיים והורדת גשמים.

"ספר העיקרים" (ד, לה. רבי יוסף אלבו) מחדש, שעניין זה, של הבאת חיים, איננו מצטמצם רק בהחייאת המתים העתידית ובנתינת הגשמים, אלא מתאים לכל הנאמר בברכת "מחיה המתים":

כי גבורת בשר ודם היא להמית את החיים, וגבורת ד' יתברך היא בהיפך, שהיא להחיות את המתים.

והזכירו בברכה זו חסדיו של הקדוש ברוך הוא עם בריותיו בהיותם בחיים, ואמרו: "מכלכל חיים בחסד". ואחר המוות אמרו: "מחיה מתים ברחמים רבים". ואמרו אחר כן: "סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים..." – לרמז, כי אין גבורת המקום כגבורת בשר ודם. כי גבורת בשר ודם היא להשפיל האנשים ולהכניעם – וגבורת ד' יתברך היא בהיפך, כי הוא סומך נופלים. וכן גבורת בשר ודם היא להכות ולפצוע ולהחליא – וד' יתברך בהיפך, כי הוא רופא חולים. וכן גבורת בשר ודם היא לענוש נכסים ולאסורין – וד' יתברך בהיפך, כי הוא מתיר אסורים.

כל הכתוב בברכה זו בא להדגיש את גבורתו המיוחדת של ד'.

פירוש שלישי נעלה מתוך סידור הגר"א (על ברכת "גבורות"):

כל הדברים בעולם הם על פי הטבע, אך זריחת השמש ושקיעתה... אבל על הגשמים – מודים שאינם על פי הטבע כלל, כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל, ופעמים ירד בכל יום ויום. ולכן נקרא: "גבורות גשמים" – שבזה ניכר גבורת ד' יותר מכל הדברים.

בשונה מרוב הדברים הקורים בעולם – אין לירידת הגשמים חוקיות קבועה. אין הכוונה שהגשמים אינם יורדים בצורה טבעית, אלא שלא ניתן לחזות את התנהגותם מראש על פי חוקיות מוגדרת.

כל עולם הטבע הוא מעשי ידי ד', אך הדבר בא לידי ביטוי ביחוד בירידת הגשמים, שם ניכרת יותר ההתערבות האלוהית. על כן, דווקא ביחס לגשמים אנו מזכירים את גבורת ד', כיון ששם הם באים לידי ביטוי באופן ייחודי.

כשם ש"ספר העיקרים" הראה שבכל השבחים המוזכרים בברכת "מחיה המתים" קיים ביטוי **מיוחד** לגבורת ד' – כך נאמר אנו בנוגע לדברי הגר"א – בכל שבחי ברכה זו, **מובלט** ביותר גבורות ד'.

מובא ב"שיטה מקובצת" למסכת ברכות (לג, א):

ולהכי פותחים באותה ברכה ב"אתה גיבור" – שכל ענייני אותה ברכה – ניסים.

כל השבחים המובאים בברכה זו הם ניסים – לא רק "תחיית המתים", שם הדבר פשוט, אלא גם "סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים", אף על פי שמבט ראשון נראים הדברים כטבעיים.

"רופא חולים" – אין באמת חוקיות טבעית במרפא. יכול אדם ללקות במחלה פשוטה שתסתבך ותביא לסופו, חלילה. אמנם עלינו לעשות מאמצים והשתדלות על מנת להתרפא – אך כל אחד יודע שלא תמיד הרפואה פועלת על פי תכנון. בשעת מחלה – כולם יודעים למי בעיקר צריך לפנות, ואפילו בימינו, כשהרפואה מפותחת כל-כך.

"סומך נופלים" – בהמשך נברר שהכוונה היא לקימו של עם ישראל בגלות. וכי יש בכך חוקיות טבעית? והלוא בדרך הטבע עם ישראל מזמן כבר לא היה קיים!

"מתיר אסורים" – הכוונה לגאולת ישראל. וכי ניתן לומר שדבר זה טבעי הוא? עם שגלה מארצו לפני אלפי שנים והתפזר בכל קצוות תבל, מוכה ונרדף, והנה, שב לארצו והקים בה מדינה עצמאית ומפותחת! זהו בוודאי נס גדול, מעל לחוקיות הטבעית.

דומה כתב גם הריטב"א (תענית ב, א):

שכל עניין החסדים שבברכה זו מבטל מערכת הכוכבים, ולפיכך נקראת "ברכת גבורות".

"מערכת הכוכבים" – היינו, מערכת חוקי הטבע. הגבורה שבחסדים המוזכרים בברכה זו גוברים על החוקיות הטבעית. בשבחים אלה מתבטאת גבורת ד' יותר מכל.

כך ניתן ללמוד גם מהמשך הגמרא, לאחר שהעלתה את הגזירה השווה בין הגשמים לגבורה (תענית ב, א):

אמר רבי יוחנן: שלושה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא
שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של
חיה (-יולדת), ומפתח של תחיית המתים.

המכנה המשותף של שלושת "המפתחות" הללו – גשמים, לידה ותחייה
– הוא **חיים**. שלושת המפתחות הללו "לא נמסרו ביד שליח" – דהיינו,
הם אינם נתונים תחת גדרי הטבע הרגילים, שליחיו של ד' בעולם. שלושת
המפתחות הללו מדגישים את גבורת ד', כיון שניכר בהם שהם תחת הנהגת
ד', ובאים ישירות ממקור אֱלֹהִים חיים.

"סטרא דגבורא"

כעת נחזור אל הקושי בלימודה של הגמרא – גזירה שווה היא מידה
מיוחדת של לימוד, הנמסרת במסורת ממשה רבינו ועד היום. כיצד ייתכן
שהגמרא משתמשת במידה זו לבירור נוסח של תפילת עמידה, שנתקנה
שנים רבות אחר משה רבינו?!

הרב זצ"ל (עולת ראי"ה א, עמוד ער) העלה הסבר חדש לקשר המהותי שבין
גבורה לגשם, מתוך הסבר זה יתברר מה משמעותה של הגזרה-השווה:

"גבורות גשמים – אמר רבי יוחנן: מפני שיורדים בגבורה", וכן
בזוהר (בראשית לב, ב): שיורדים "מסטרא דגבורה".

השפע היורד ממרום, מצד חסד הבורא יתברך, הוא מוכן לרדת
באופן שיהיה גמור בעניינו, שיוכל האדם ליהנות ממנו מיד, כענין
המן שהיה גמור ומוכן להנאתו. אך מידת הגבורה פועלת היא
הרבה עיכובים וצמצומים, באופן שיהיה צריך הרבה מדרגות, עד
שיבוא לכלל הנאה על ידי עבודת האדם.

משמעות המושג "חסד ד'" הוא **שפע אין סופי**. מצד חסד ד', היה האדם
זוכה לשפע מירבי – כך שהאדם לא היה נצרך לעמול על הכנת צרכיו,
בדומה למן שירד לישראל במדבר.

מידת הגבורה מבטאת צמצום של השפע. אין הכוונה לצרות עין, חלילה.
נביט אל השמש, לשם המחשה – אנו זקוקים לאורה, לחומה וכן הלאה.
אמנם, איננו מסוגלים להביט בה באופן ישיר, היא עוצמתית מדי עבור
עינינו. כדי להתגבר על העוצמה הזו, אנו משתמשים בכלי עזר, כמשקפי
שמש, הפועלים כמסך בפני עוצמת השמש, ומאפשרים לנו להביט בה.

המשקפיים מצמצמים את אור השמש למינון המתאים לעיניים שלנו. אור השמש מצומצם – אך הצמצום הזה הוא לטובת המסתכל.

מצד חסד ד', היה האדם זוכה לקבל את כל צרכיו בלא שום טורח. החסד הזה מצומצם לטובת האדם. מצד האמת, זוהי בושה גדולה לאכול במשך כל החיים בחסד בלבד, בלא נקיפת אצבע. "יגיע כפיך כי תאכל אֶשְׂרִיךָ וְטוֹב לְךָ" (תהלים קכח, ב) – אדם חש הרבה יותר בנוח ליהנות מדבר שהוא עצמו היה שותף בהכנתו¹.

הגבורה מצמצמת את חסד ד' כדי שלאדם יהיה סיפוק ביצירה שלו. ודבר זה אמור הן במובן הפיזי והן במובן הרוחני.

נתאר לעצמנו זרם אדיר של ים או נהר רחב מימדים, ובכוונתנו לעשות לו סכר, או לנתב את הזרם האדיר הזה לתוך אפיק צר – זוהי מידת הגבורה.

הגשמים יורדים מהצד של הגבורה – "מסטרא דגבורה". אמנם בלא גשם אין קיום לאדם – אך הגשם לבדו איננו מספיק! אדם צריך לעמול כדי ליהנות מהגשמים. הוא צריך לחרוש ולזרוע על מנת להפיק תועלת מהם. גם לאחר ירידתם, עוד צריך האדם לקצור, לנפות, לטחון, לאפות וכן הלאה, עד שיהנה באמת מהחסד של הגשמים.

הגשמים מבטאים את מידת הגבורה בעולם. לו היה העולם מיוסד על החסד הבלתי מוגבל – לא היה שום צורך בגשמים, הכל היה מוכן מאליו. הגשמים היו מיותרים. על כן דווקא הגשמים מבטאים את מידת הגבורה – "גבורות גשמים".

ממשיך הרב זצ"ל ומלמד שהנהגת הגבורה פועלת גם בצד הרוחני:

וכן הוא גם בשלימות הרוחנית, שהשפע היורד מן השמים על ידי קדושת התורה לשלימות הרוחנית היה ראוי שירד באופן גמור, עד שיהיה האדם מוכן על ידו לשלמותו בלא עבודה וטורח.

כמו במובן החומרי – כן במובן הרוחני. הקדוש ברוך הוא היה יכול לברוא את האדם מושלם מבחינה רוחנית, אך בחר לברוא אותו חסר.

אבל מצד מידת הגבורה נתגלו העניינים במלבושים ומסכים, עד שהאדם צריך "לעבודה ולשמרה" – ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה

1 עוד בעניין זה, ראה במאמר: "נשמה וגוף", בשער אלול.

לא־תעשה, ואך אז יקבל שלמותו. ועל כן נמשל שפע התורה לגשמים – "יַעֲרֹךְ כַּמָּטֵר לַקְּחִי" (דברים לב, ב).

כשם שצריך לעמול כדי ליהנות מירידת הגשמים – כך צריך לעמול כדי להתמלא בלקח התורה. על כן נמשלה התורה לגשם (תענית ז, א):

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יַעֲרֹךְ כַּמָּטֵר לַקְּחִי" – ואין "לקח" אלא תורה, שנאמר (משלי ד, ב): "כִּי לֶקַח טוֹב נִתְּנִי לָכֶם, תוֹרַתִי אֶל תַּעֲזְבוּ".

יש דמיון בין גשמים לתורה – זה הצד החומרי וזה הרוחני. האדם מחוייב לעמול ולעבוד בימי חייו – הן למען השלמתו החומרית, כך שיוכל להפיק תועלת מהגשמים ושכמותם, והן למען השלמתו הרוחנית, לקניית התורה.

עוד אומרים חז"ל, במקום אחר (גדה ל, ב):

ומלמדין אותו (-עובר במעי אמו) כל התורה כולה... וכיון שבא לאוויר העולם – בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה.

האדם היה יכול להיברא מושלם מבחינה רוחנית, כשהוא יודע את התורה כולה. אך מידת הגבורה מצמצמת אותו, "סוטרת על פיו" כך שיצא חסר ויוכל לרכוש בעצמו, במשך ימי חייו, את התורה.

אם בסופו של דבר משכחים את מה "שלומד" העובר במעי אמו – לשם מה בכלל לימדוהו מתחילה? חז"ל באים ללמדנו, שהתורה נמצאת באדם בכוח, באופן פוטנציאלי, עוד מרחם אמו. כל שעליו לעשות עכשיו, הוא להתייגע ולעמול על מנת לגלות בפועל את שנמצא בו כבר בכוח.

גם כאן נלך בדרכו של "ספר העיקרים" – שהעיקרון הקיים בגבורת הגשמים – נמצא גם בשאר השבחים שבברכת "מחיה המתים":

"**רופא חולים**" – אמנם ד' הוא "רופא חולי עמו ישראל", אך אין זה פותר אותנו מלנסות להבריא. עלינו לפעול כדי להביא לידי ריפוינו – ללכת לרופא ולציית להוראותיו, לשמור על בריאותנו, וכן הלאה. וכמו שאומרים חז"ל (ברכות ס, א) על דברי התורה (שמות כא, ט): "וְרָפָא יִרְפָּא" – "מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות".

בוודאי שיש צורך בסייעתא דשמיא לרפואה – אך אין זה פותר אותנו מלעשות כל שביכולתנו כדי לקדם את רפואתנו.

וכן זה גם לעניין הגאולה – **"מתיר אסורים"** – אמנם ד' הוא "גואל ישראל", אך אנו מוכרחים לשתף פעולה ולנסות לקדם את הגאולה כפי יכולתנו.

את **תחיית המתים** אמנם עושה הקדוש ברוך הוא, אך היא נובעת מתוך המאמצים וההשתדלות שלנו בעולם הזה לתקן ולרומם את הצדדים הרוחניים שלנו קודם המוות.

לאור זאת נוכל להבין את לימודה של הגמרא. אין מדובר כאן במידת הגזרה-השווה ההלכתית המקובלת. הלימוד איננו רק מהמילה "חקר" המופיעה בסמיכות לגשם ובקשר לבריאה. אלא, **הגשמים** מבטאים את משמעות ה**בריאה** באופן שבו נבראה. העולם נברא חסר ולא מושלם על מנת להניח לאדם מקום לעמול ולהתייגע, ובכך להגיע להשלמה מעצמו. דבר זה מודגש בעיקר על ידי הגשמים – שכן, כדי שאדם יוכל ליהנות מהם עליו להשקיע מאמצים רבים.

שקולה כתחיית המתים

עד כה בררנו מדוע מצמידים חז"ל את מידת הגבורה להורדת הגשמים. כעת נעבור לשאלה השנייה שהצבנו בראשית דרכנו – מה הקשר בין הגשמים לתחיית המתים?

גם כאן נפתח בגמרא, שהתמודדה בעצמה עם השאלה (ברכות לג, א):

"מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים" ... מאי טעמא? אמר רב יוסף: מתוך ששקולה כתחיית המתים – לפיכך קבעוה בתחיית המתים.

בקשת הגשמים שקולה לתחיית המתים, ועל כן הובאה באותה הברכה. הגמרא אינה מפרשת דבריה, ואינה מסבירה באיזה אופן שקולה בקשת הגשמים לתחיית המתים. בתלמוד הירושלמי מצינו הסבר (ברכות ה, ב):

כשם שתחיית המתים חיים לעולם – כך ירידת גשמים חיים לעולם.

תחיית המתים מביאה חיים לעולם – וכן הגשמים מאפשרים חיים בעולם, שכן, כמעט כל היצורים החיים – צמחים, בעלי חיים ובני אדם – נדרשים למים, ובלעדי המים הם מתייבשים ומתים, כן כתב רבי מנחם המאירי (ברכות לג, א), בהתייחסו במיוחד לצומח:

מפני שהגשמים מחיים את הזרעים ואת הצמחים, והיבש נקרא
בלשון התלמוד "מת", כמו שאמרו בתלמוד המערב (-ירושלמי)
לולב היבש פסול - מפני ש"לא המתים יִהְלְלוּ יְהוָה" (תהלים קטו, יז).

הגשמים מהווים חיים לעולם גם מצד זה שעולם הצומח יכול להתפתח
אך ורק באמצעות המים, כשם שכותב רש"י (תענית ז, א) ביחס לבני אדם:
"שבה חיים בני אדם, שהתבואה גדילה בו"².

הריטב"א (תענית ב, א) מצביע על דמיון נוסף בין הבאת החיים של הגשמים
לתחיית המתים:

שהיא (-ירידת הגשמים) עניין דומה לו (-לתחיית המתים), שהזרעים
נקברים תחת הקרקע וצומחים על ידי הגשמים... והוא גם כן
לראיה על תחיית המתים.

תהליך הצמיחה מזכיר את תחיית המתים. קוברים באדמה זרע, שם הוא
נרקב ומתפרק, וכעבור זמן הצמח קם לתחיה! תופעה טבעית זו מהווה
מעין ראיה ודוגמה לתחיית המתים העתידה.

ברכה שוקקת חיים

ביחס לברכת "מחיה המתים" נשאל הר"ש משאנץ (רבי שמשון משאנץ),
מבעלי ה"תוספות" (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנברג ד, א'יח):

מפני מה אין אומרים ב"אתה גיבור" - "מלביש ערומים ופוקח
עיוורים", כמו "רופא חולים" ו"מתיר אסורים"?

משמעות השאלה היא: מהו המכנה המשותף של השבחים המופיעים
בברכה זו? מדוע נבחרו רק אלו? הרי ניתן לשבח את הקדוש ברוך הוא
בשלל שבחים נוספים!

וכך היא תשובתו:

אל תתמה. דלא קאמרינן בתחיית המתים אלא השקול כתחיית
המתים, כדאמרינן בפרק קמא דתענית (ב, א) ובפרק אין עומדין
(ברכות לג, א) גבי גשמים: "מפני שהיא שקולה כתחיית המתים
- קבעו לה בתחיית המתים".

2 ונראה שכך הכוונה גם ב"שיטה מקובצת" (ברכות לג, א): "שעל ידי כך העולם
חי וניזון".

השבח היחיד שביררה הגמרא מדוע הוזכר בברכה זו – הוא הורדת הגשמים. כפי שראינו, הנימוק להזכרת הגשמים הוא משום ששקולים לתחיית המתים. לומד מכאן הר"ש משאנץ, שאמת המידה לבחירת השבחים בברכה זו, היא היותם **שקולים לתחיית המתים**. לאור זאת הוא מברר לגבי כל אחד ואחד מהשבחים המוזכרים בברכה כיצד הוא שקול לתחיית המתים:

"סומך נופלים" ו"מתיר אסורים" – בנפילתם של ישראל ואסוריהם משתעי (-עוסק), שהקדוש ברוך הוא סומכם ועתיד להוציאם ולהתירם, כדכתיב: "לאמר לאסורים צאו" (ישעיהו מט, ט), "להוציא ממסגר אסיר" (שם מב, ז)... ותחיית המתים תלוייה בגאולתם של ישראל.

"רופא חולים" אמרינן בפרק "אין בין המודר" (נדרים מה, א): "גדול נס שנעשה לחולה – יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה".

"רופא חולים" בוודאי שייך לנושא החיים, שהרי כל מחלה טומנת בחובה, במידה זו או אחרת, סכנת חיים.

ביחס ל"סומך נופלים" ול"מתיר אסורים" הוא מסביר, שאין הכוונה להצלה פרטית של פלוני אלמוני, אלא **לגאולת כלל ישראל** הנמצאים בגלות והקדוש ברוך הוא מקיימם שם ולבסוף גואלם. "ותחיית המתים תלוייה בגאולתם של ישראל" – כלומר, גאולת ישראל מהווה בסיס לתחיית המתים שאחריה.

והאמת היא, כי גאולת ישראל היא **הבסיס לתחיית המתים הפרטית, והיא-היא תחיית המתים הלאומית**.

בחזון העצמות היבשות אומר הנביא יחזקאל (לז, יא-יב):

וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן אָדָם, הֲעֲצֹמוֹת הָאֵלֶּה – כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, הֲנֵה אֹמְרִים: יָבֹשׁוּ עֲצֻמוֹתֵינוּ וְאֶבְדָּה תְּקוּנָתָנוּ, וְגִזְרֵנוּ לֹנֵה. לָכֵן, הִנְבֵּא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם – כֹּה אָמַר ד' אֱלֹהִים: הֲנֵה אֲנִי פוֹתַח אֶת קְבֻרוֹתֵיכֶם, וְהֵעֵלִיתִי אֶתְכֶם מִקְבֻרוֹתֵיכֶם עִמִּי, וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל.

שיבה אל הארץ היא הוצאה מן הקבר, הגלות היא בית קברות, והגאולה **עצמה היא התחיה!**

כך אכן מסביר רש"י (סנהדרין צב, ב) את חזון העצמות היבשות: "כאדם מת שחוזר וחי – כך ישובו ישראל מן הגלות". הגלות היא קבר, בית הקברות האדיר של עם ישראל. שיבת ישראל לארצו – היא הוצאה מקבר הגלות. **קיבוץ גלויות – זוהי תחיית המתים מבחינה לאומית.** כך קובע הנביא יחזקאל.

רבי דוד אבודרהם (אבודרהם, סדר שחרית של חול ופירושה) מצביע על כך שנושא תחיית המתים מוזכר ג' פעמים בברכה:

אתה גיבור לעולם ד', מחיה מתים אתה... מכלכל חיים בחסד,
מחיה מתים ברחמים רבים... ברוך אתה ד', מחיה המתים.

ומסביר שיש לכך משמעות:

והטעם, כי בשלושה עניינים הקדוש ברוך הוא מחיה המתים:
א. הראשונה – כשאדם ישן על מיטתו והרי הוא חשוב כמת,
ואומר (תהלים לא, ו): "בִּיָּדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי", והקדוש ברוך הוא...
מחזיר לו נשמתו...

ב. והשנית – בעניין ירידת הגשמים...

ג. והשלישית – בעניין תחיית המתים לעתיד לבוא, שאנו
חותמין: "ברוך אתה ד', מחיה המתים" – שאז עיקר זכירת
תחיית המתים...

ההבדל שבין נס לטבע אינו מצד הבורא הפועל את הניסים – אלא מצידנו. למה שאנו רגילים אנו קוראים: "טבע", ואת שאיננו רגילים לפגוש, אנו מכנים: "ניסים". אך האמת היא, שיום-יום קורים מול עינינו ניסים גלויים ממש! כמו שאנו מודים בתפילה: "ועל ניסיך שבכל יום עמנו". מצד האמת, העובדה שאדם קם בבוקר אינה פחות ניסית מאשר ירידת גשמים או תחיית מתים. אנו רואים זאת בצורה אחרת, משום שהתרגלנו שניסים אלו הם יומיומיים, ואנו מחפשים להם הסברים רציונאליים. אבל שוב, מצד האמת – כולם בגדר נס.

יום-יום אנו זוכים לתחיית המתים. ראשית, בעצם הקימה שלנו בבוקר משנת הלילה, ועל כן הדבר הראשון שאנו עושים בהשכמתנו הוא להודות לד' על הנשמה הטהורה שנתת בקרבנו – "אתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד לטלה ממני – ולהחזירה בי לעתיד לבוא" – הרי לנו הקישור שבין תחיית המתים היומיומית לתחיית המתים העתידה. וכן גם הורדת הגשמים היא

מעין תחיית המתים, שכן היא מאפשרת את החיים בעולם, כי על ידה אנו זוכים לצרכים החיוניים של החיים.

הריטב"א (תענית ב, א) מצביע על עוד הדגשה שמופיעה בברכה זו: "מלך ממית ומחיה" – על אותם שמחיה בעולם הנשמות. כלומר, ד' ממית ומחיה בו זמנית, הוא ממית בעולם הזה – ומחיה בעולם הנשמות.

שאלת ה"גבורות" דומה לשאלת "מחיה המתים" – בשניהם הגענו למסקנה כי כל חלקי הברכה קשורים זה בזה באופן מיוחד, ומה שיש באחד – יש גם באחרים. כולם קשורים עם גבורה, תהיה הגבורה אשר תהיה, וכולם קשורים עם חיים.

אנו רואים איפוא, כיצד ברכת "מחיה המתים" שוקקת כולה חיים. כל השבחים המופיעים בברכה קשורים בכך. זהו תוכן הברכה – ראשית, **עצם** קבלת החיים בכל יום ויום. לאחר מכן – קבלת **צרכי החיים**, כירידת גשמים. הן הצרכים של **חיי הפרט** – כרפואה, והן הצרכים של **חיי הכלל** – בקימו של עם ישראל וגאולתו. הן **חיים בעולם הזה**, והן **חיים בעולם הנשמות**. ועד **להתחדשות החיים לעתיד לבוא** – "וגאמן אתה להחיות מתים".

שאלת גשמים וארץ ישראל

בקשת גשמים ליחידים

הברכה התשיעית בתפילת עמידה היא "ברכת השנים". בז' במר-חשוון, תחילת החורף בארץ ישראל, אנו מוסיפים בנוסח הברכה את בקשת הגשמים: "ותן טל ומטר לברכה...", ובפסח, בתחילת האביב, אנו שבים לנוסח שאינו כולל גשמים: "ותן ברכה...".

את כל ברכותיה של תפילת עמידה – הן אלה שעוסקות בענייני הכלל והן אלה המתייחסות לענייני הפרט – יש לומר כפי שנקבעו. יחיד הרוצה להוסיף בקשה מיוחדת משלו יכול לעשות זאת בתוך ברכת "שומע תפילה".

בקשת הגשמים שב"ברכת השנים" אפשרית רק בתקופה שכלל ישראל זקוק לגשם, יחיד הנצרך לגשם בתאריך אחר, יכול לבקש זאת בברכת "שומע תפילה", כשאר הבקשות הפרטיות.

לפני קרוב לאלפיים שנה נשלחה שאלה אל רבי יהודה הנשיא מאת הקהילה היהודית שישבה בעיר נינוה שבחוצה לארץ (תענית יד, ב). בנינוה, הצורך בגשם היה קיים בתקופת תמוז, בעת שבארץ ישראל שורר הקיץ. בני הקהילה רצו לבקש גשמים בתפילה, אך התלבטו האם הם יכולים לבקש זאת ב"ברכת השנים", שהרי הם ציבור שלם, או שהם עדיין נחשבים כיחידים ויכולים להוסיף זאת רק ב"שומע תפילה". ענה להם רבי יהודה הנשיא שהם נחשבים **יחידים** לעניין זה, ועל כן יבקשו גשמים ב"שומע תפילה" בלבד, ולא ב"ברכת השנים".

זהו התייעוד הראשון שבידינו לשאלה מעין זו. בתקופה מאוחרת יותר, עת ישבו אבותינו בארצות אירופה – ספרד, אשכנז וסביבותיהם, עלתה השאלה פעם נוספת. הד לשאלה זו אנו מוצאים בתשובות הרא"ש (כלל ד, סימן י; רבנו אשר):

ויהי בשנת חמשת אלפים, ושבעים ושלוש (-הע"ג) לבריאת עולם, נעצרו הגשמים ולא המטיר כל החורף אלא מעט מזעיר, ויקראו צום להתחנן לד' לתת מטר על פני האדמה.

ויהי בליל ראשון של פסח אחרי תפילת ערבית, ואדוני אבי הרא"ש היה יושב על פתח ביתו, ואנחנו, קצת מהחברים, עומדים עליו מימינו ומשמאלו, ויאמר:

"עתה היה טוב לעורר הדבר אשר מעולם תמהתי עליו: למה לא יזכירו וישאלו הגשם עד שבועות? ... והדבר ידוע שבאשכנז עיקר קיום התבואה היא על ידי הגשמים שבין פסח לעצרת... והדבר ידוע שבאשכנז, שהיא ארץ גדולה מאד, וצרפת, וכל הארצות שמאשכנז עד הארץ הזאת, וזאת בכלל, כולן צריכות מטר בין פסח לעצרת; ובוודאי רבים הם, ויכולים לשאול בברכת השנים ולהזכיר הגשמים כבני ארץ ישראל בחורף!".

אמנם כבר פסק רבי יהודה הנשיא שעיר אחת איננה נחשבת ציבור לעניין בקשת גשמים, אך שמא הדין יהיה שונה כאשר מדובר בארצות שלימות בעלות קיבוץ יהודי גדול? שמא אותן יש להחשיב כציבור כללי כך שיוכלו לבקש גשמים בזמן הראוי לארצותיהם בברכת השנים ולא רק ב"שומע תפילה"?

ובאמת, הכריע הרא"ש, שארצות שלימות נחשבות ציבור ועל כן יכולות לבקש גשמים בברכת השנים **בזמן הראוי להן**, ולא בזמן הראוי לארץ ישראל.

הרא"ש סבר כן להלכה – אך דעתו לא התקבלה, כפי שהעיד בעצמו:

ובראותי כי היטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי א-לוהים חיים, גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו...

ואכן, בסופו של דבר, הוכרעה ההלכה שלא כרא"ש – גם ארצות שלימות אינן נחשבות כציבור לעניין בקשת גשמים, כפי שפסק רבי יוסף קארו בשולחן ערוך (אורח חיים קיז, ב):

יחידים הצריכים למטר בימות החמה (-בקיץ), אין שואלין אותם בברכת השנים, אלא ב"שומע תפילה".

ואפילו עיר גדולה כנינוה, או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה, או אשכנז בכללה - כיחידים דמו (-נחשבים) ב"שומע תפילה".

השולחן ערוך מזכיר הן את המקרה של נינוה והן את המקרה של הרא"ש, לגבי ארצות שלימות, ומכריע שבכל מקרה הם נחשבים כיחידים ביחס לבקשת גשמים.

מה נחשב כ"ציבור"?

הדבר מפליא מאוד - אם תושבי עיר גדולה ואפילו ארצות שלימות נחשבים כיחידים, מהי, איפוא, הגדרת "ציבור"?

התשובה היא, כי רק ישראל שנמצאים בארץ ישראל מוגדרים כציבור. מכאן אנו למדים שהמושג "ציבור" קשור במהותו עם ארץ ישראל. עם ישראל שלא בארץ ישראל - נחשבים תמיד כיחידים, ואפילו יהיו מיליונים - ייחשבו מיליוני יחידים, אך לא ציבור!

בגמרא (תענית יב, ב) מובאים דברי שמואל ש"אין תענית ציבור בבבל", ואין הכוונה רק לבבל, אלא לכל מקום שאינו ארץ ישראל¹. ישראל שבחוץ לארץ יכולים אמנם לקבל על עצמם תענית, אך היא לא תחשב כתענית ציבור, אלא כתענית יחיד².

רבי יוסף באב"ד, בספרו "מנחת חינוך" (מצוה רפד), מקשר בין דין בקשת גשמים לכך שאין תענית ציבור בחוץ לארץ:

וכן פסק בשולחן ערוך... דאפילו מדינה שלימה, כגון ספרד ואשכנז, אין שואלין בברכת השנים רק ב"שומע תפילה" - משום דבני חוץ לארץ דינם כיחידים. ובזה הבנתי הטעם הא דאמרין בתענית דאין תענית ציבור בבבל... הטעם פשוט לעניות דעתי,

1 "והנכון כי מה שאמר שמואל שאין תענית צבור בבבל - כל חוץ לארץ קרי 'בבל', והכי טובא בתלמודא כדאמרין (עיין בבא קמא פד, ב): 'אין דין דיני קנסות בבבל' - ופירושו בחוצה לארץ, ורצה לומר שכל תענית שגזרין חוץ לארץ על הארץ אינו תענית ציבור גמור לנהוג בחומרי תעניות, אלא תענית יחידים הוא שכל אחד מקבל על עצמו..." (ביאור הריטב"א על הגמרא).

2 יש הבדל מהותי בין תענית ציבור לתענית יחיד. בתענית ציבור יש דינים מיוחדים, מעין ט' באב או יום כיפור. רבים יכולים לקבוע לעצמם תענית, אך תעניתם תחסר את מאפייני תענית הציבור.

משום דכל חוץ לארץ הוי דינם כיחידים, לכן אין בהם תענית ציבור.

בחוץ לארץ אין, לאמיתו של דבר, ציבור – על כן הם אינם יכולים לבקש גשמים בברכת השנים ואינם יכולים לקבוע תענית ציבור אמיתית.

והדבר הוא לפלא! יהודים המפוזרים בכל קצוות תבל, בארצות בעלות אקלים שונה לחלוטין מארץ ישראל, מבקשים גשמים לפי ארץ ישראל, למרות שבמקום בו הם גרים הגשם יכול להזיק באותה תקופה, וכן להיפך, הם ימנעו מבקשת גשמים בתקופה שבארץ ישראל קיץ, אף על פי שאצלם יש צורך קריטי בגשם! מה ההיגיון בכך?

אנוכי במערב - אך לבי במזרח

השאלה הולכת ומתעצמת בדברי הרמב"ם, וכפי שנראה.

כאשר מגיע זמן ירידת הגשמים והגשמים אינם באים, פותחים ישראל בסדרת תעניות שמטרתה – בקשת גשמים. חז"ל הגדירו באילו תאריכים בשנה מתחילות התעניות, כלומר, מתי עבר זמן רב מדי והגשמים טרם הגיעו והשנה מתחילה להיחשב כשנת בצורת.

מברר הרמב"ם, בפירושו המשנה שלו (תענית א, ג), שכל הזמנים שהובאו בחז"ל מתייחסים אך ורק לארץ ישראל, שהרי לכל ארץ זמנים משלה לירידת גשמים:

וכל זה בארץ ישראל וכל שהוא דומה לה, וכן כל מה שייאמר הלאה בזמני התעניות אינו אלא בארץ ישראל וכל מקום שאווירו קרוב לאוירה. אבל בשאר הארצות, הרי תהיה השאלה (-בקשת הגשמים) בזמן הראוי לגשמים באותו המקום, והרי אותו הזמן כאילו הוא שבעה במר-חשוון (-זמן בקשת הגשמים), ואם נתאחרו הגשמים אחרי אותו הזמן לפי יחס זמנים אלו האמורים כאן – הרי אלו מתענים כמו שנזכר כאן, לפי שיש ארצות שאין זמן הגשמים מתחיל אלא מניסן, ויש ארצות שבמר-חשוון יהיה בהם קיץ, ואין הגשמים בו לברכה אלא מאבד ומשמיד – ואיך ישאלו אנשי אותו המקום גשמים במר-חשוון, האם אין זה שקר!?

אנו שומעים את זעקתו של הרמב"ם – הרי לא יעלה על הדעת שישראלים

שגרים בארצות בהן זמני ירידת הגשמים שונים מארץ ישראל יבקשו גשמים לפי הזמן בארץ ישראל!

ובכל זאת, למרות שהדבר איננו מתקבל על הדעת, פוסק הרמב"ם בהלכות תפילה (ב, ז), שזמן בקשת הגשמים בתפילה זהה בכל מקום בעולם, ובמקום שצריכים לגשמים בזמן שונה מהחורף של ארץ ישראל מבקשים זאת ב"שומע תפילה" בלבד, כפי שראינו בשולחן ערוך:

מקומות שהן צריכין לגשמים בימות החמה, כגון איי הים הרחוקים - שואלין את הגשמים בעת שהן צריכין להן ב"שומע תפילה".

כך אמנם ההלכה, גם הרמב"ם³ מודה בכך, אך זעקתו במקומה עומדת - מה ההיגיון בכך?

ניעזר בדברי חז"ל (משנת רבי אליעזר, ג), המבארים את נבואת ירמיהו (ל, ז):
"כִּי נִדְחָה קְרָאוּ לָךְ, צִיּוֹן הִיא, דַּרְשׁ אֵין לָהּ":

הוכיח את השארית (-של ישראל) שנשקעו בארצות שביים, על ידי שאינן זוכרין בית המקדש. ובמה הן צריכין לזכרו?

...אפילו בני מזרח, אפילו הנדויים באיי הים, הצריכין לגשמים בתקופת תמוז - אינן שואלין את הגשמים אלא בעת שארץ ישראל צריכין להן. שאם תאמר ישאלו בעת שהן צריכין להן, אפילו בימות החמה - נמצאו רואין את עצמן כאילו הן בארץ שלהן! אלא, יהו רואין את עצמן כאילו הן באכסניא, ולבם מכוון לארץ ישראל ושאלתו בעונתו.

אם כן, היכן שואלין את הגשמים בשצרכו להן? - ב"שומע תפילה", כל יחיד ויחיד לעצמו.

סיפר פעם אריה דולצ'ין (מי שהיה יושב ראש הנהלת הסוכנות), שבילדותו, ברוסיה, כשעמד החזן בשמיני עצרת לבקש על הגשמים בעת שבחוץ ירד מטר שוטף, שאל את אביו מדוע לבקש גשם עכשיו, ונענה בניזיפה: "זה לא גשם שלנו!".

3 יש להעיר כי אין סתירה ברמב"ם - בהלכות תפילה מתייחס הרמב"ם לבקשת גשמים **בתפילה**, שם הוא מורה לאנשי חוץ-לארץ לבקש את הגשמים הנצרכים להם כיחידים, ב"שומע תפילה", ואילו בפירוש המשנה הוא מתייחס לדיני **תעניות** גשמים, הנקבעות לפי הצורך של אותו מקום בו נמצאים ישראל. תעניות אלו נחשבות לעניין זה כבקשת יחידים ב"שומע תפילה" (ראה סוף דברי ה"לחם משנה" בהלכות תעניות ג, י).

יהודי יושב אולי בארצות שונות – אך לבו חייב להיות מחובר אך ורק למקום אחד – לארץ ישראל, כפי שביטא זאת רבי יהודה הלוי לפני כאלף שנה, עת ישב בספרד, ולבו חלם על ארץ ישראל:

לבי במזרח – ואנוכי בסוף מערב,
איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב?
איכה אשלם נדרי ואסרי, בעוד –
ציון בחבל אדום, ואני בכבל ערב?
יקל בעיני עזוב כל טוב ספרד, כמו –
יקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב.

היושבים בגלות מבקשים את הגשמים של ארץ ישראל וכך זוכרים לאן הם שייכים באמת, שהמקום בו הם יושבים כרגע הוא מקרי וזמני בלבד.

לא במצרים!

לפני מותו, משיביע יעקב אבינו את יוסף בנו (בראשית מז, כט-ל):

...וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֶמֶת – אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם, וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי, וְנִשְׁאַתָּנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרָתִנִּי בְּקִבְרָתָם...

מדוע מתעקש יעקב כל-כך שלא להיקבר במצרים? וכי מה אכפת לו, ליעקב, היכן ינוח גופו לאחר מותו? מעלה רש"י שלוש סיבות:

- א. סופה להיות עפרה כינים (ומרחשין תחת גופי).
- ב. ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות.
- ג. ושלא יעשוני מצרים עבודה זרה.

כלל נקוט בדינו – כאשר רש"י בוחר לציין כמה סיבות, סימן שלא די בכל סיבה בפני עצמה, ועל כן יש צורך בכולן.

לגבי הבעייה הראשונה שמעלה רש"י יש פיתרון – יעשו ארון אטום ליעקב, כפי שעשו לאחר מכן ליוסף, והכינים (של מכת כינים) לא יציקו לו. לגבי הסיבה השנייה גם כן יש פיתרון – יקחו את עצמותיו של יעקב בעת שיעלו ממצרים (כשם שהעלו לאחר מכן את עצמות יוסף) וכך ינצל מ"צער גלגול מחילות" בעת תחיית המתים. ולגבי הבעייה השלישית – לו היו מחביאים את ארון יעקב לא היו יכולים המצרים להופכו לעבודה זרה! הרי לנו שלא די באף סיבה בפני עצמה, ויש צורך בשלושתן יחד.

כל הסיבות שמביא רש"י לקוחות מדברי חז"ל בבראשית רבה (צו, ה), אך במדרש אחר (משנת רבי אליעזר, יט) מובא טעם נוסף, שקיים גם אם נמצא פתרון לשלוש הסיבות הקודמות:

מפני מה נשתדל יעקב אבינו לישא את עצמותיו ממצרים? כדי שלא ישבו השבטים במצרים, ויאמרו: אילולי היא ארץ קדושה לא נקבר בה יעקב אבינו...

יעקב אבינו צפה בעייה קשה ביותר – לו ייקבר במצרים יאמרו צאצאיו שכנראה יש בארץ זו קדושה וראוי להתיישב בה, וממילא לא ימהרו לעלות ארצה בבוא העת.

באופן זה גם הסביר רבי שמשון רפאל הירש (בראשית מז, כט):

...יעקב חי שבע עשרה שנה במצרים; בוודאי הוא ראה מה רב כוח ה"האחז - בה", מה רבה השפעתו על בניו - הנה כבר החלו להמיר את הירדן בנילוס, ובשהייתם במצרים חדלו לראות גלות.

אכן היתה זו סיבה מספקת להפציר בהם ברצינות כה חגיגית לבל יקברוהו במצרים, אלא ישאוהו אל ארץ מולדתם הישנה והאמיתית. היתה זו סיבה מספקת כדי לומר להם: רצונכם ותקוותכם לחיות במצרים? אני - אין רצוני גם להיקבר בה!

במותו, הותיר יעקב מסר גדול לבניו - אתם רוצים לחיות במצרים? אני אפילו לא רוצה להיקבר בה! אין זו ארצנו ואין לכם מה לחפש בה! אל תתחילו להתרגל אליה.

גם רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק ("משך חכמה", ויקרא כו, מד), בחר בפירוש זה:

ואם היה יעקב, אבי כל שבטי ישראל, קבור שם, הלוא היו מתיישרים מארץ כנען והיו משתקעים במצרים ומחשיבים אותה לארץ מולדתם... לכן ציווה בכל עוז לקבור אותו בארץ כנען... ובזה נקבע בנפש בניו קישור טבעי להשתקק אל ארץ אבותיהם ולחשוב עצמם כגרים... מלמד לדורות בכל גלות וגלות ההנהגה, שידעו שלא ירדו להשתקק רק לגור עד בוא קץ הימין, והיו נחשבים בעיני עצמם לא כאזרחים...

הוא מוסיף ומזהיר בפני התוצאות המרות של התנכרות למולדת אבות וניסיון להפוך לאזרח מלא בארצות הגלות:

והישראלי בכלל ישכח מחצבתו ויחשב לאזרח רענן. יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו... יחשוב כי ברלין היא ירושלים... אז יבוא רוח סועה וסער, יעקור אותו מגזעו יניחהו לגוי מרחוק אשר לא למד לשונו, ידע כי הוא גר, לשונו שפת קודשנו, ולשונות זרים כלבוש יחלוף, ומחצבתו הוא גזע ישראל...

יש להעיר כי דברים אלה נכתבו באירופה כששים שנה קודם השואה האיומה, וכבר אז השתוללה בגרמניה התבוללות איומה. אין אלו המצאות ואיומים, אלא מציאות ששבה ונשתנה עשרות פעמים בתקופת הגלות הארוכה.

נשוב לענייננו – יהודים בכל רחבי תבל מבקשים גשם בצורה רשמית-ציבורית בברכת השנים לפי הצורך **בארץ ישראל**. בכל תפילה ותפילה, הם מפנימים לעצמם שרק ארץ ישראל היא ארצם, הימצאותם במקום אחר בשלב זה או אחר היא דבר זמני בלבד, אכסניה רגעית.

"ושבענו מטובה" - של מי?

בנוסח עדות אשכנז ל"ברכת השנים" נאמר כך:

ברך עלינו ד' א-להינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה, לטובה. ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה, ושבוענו מטובה, וברך שנתנו כשנים הטובות לברכה...

מעיר על כך הרא"ש בתשובותיו (ד, כ):

ולא שמעתי ולא ראיתי מעולם כי אם: "ושבענו מטובך", וקאי (-ומתייחס) על הקדוש ברוך הוא – ולא על השנה!

הרא"ש הבין שהנוסח "ושבענו מטובה" מתייחס לטובה של השנה, ודבר זה אינו מובן – איזה טוב יש לשנה?! על כן מעדיף הרא"ש לגרוס: "ושבענו **מטובך**" – מטובו של הקדוש ברוך הוא ולא מטובה של השנה.

אמנם, בשם הגר"א מובא⁴ שאכן יש לומר: "ושבענו מטובה", והוא מסביר שהכוונה היא לטובה של **ארץ ישראל**. כלומר, ההתייחסות איננה לטובה של השנה, כי אם לטובה של האדמה, אדמת ארץ ישראל. מנין לו, לגר"א,

4 מובא ברוב דפוסי השולחן ערוך לאחר סימן רמא בחלק אורח חיים.

שהכוונה היא לאדמת ארץ ישראל ולא לאדמה בכלל – והרי היא אינה מזוכרת כלל בלשון הברכה!?

כשאדם נמצא במציאות של שעת דחק, כך שאינו יכול להתפלל את תפילת העמידה בשלימותה, הוא מתפלל את תפילת "הביננו", תפילה קצרה, הכוללת בתוכה את כל ברכות תפילת העמידה בתמצות. דווקא בשל הקיצור שלה ניתן להיעזר בה, על מנת לעמוד על עיקרה של כל ברכה וברכה.

ברכת השנים מתומצתת בתפילת "הביננו" בשלוש מילים בלבד: "ודשננו בנאות ארצך" – זהו התורף והתמצית של הברכה. מכאן אנו לומדים שעיקר ברכת השנים מתייחס לארץ ישראל. זהו המקור לגר"א ש"ושבענו מטובה" – היינו מטובה של ארץ ישראל. כשאנו מבקשים "ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה" – אנו בעצם מבקשים מריבונו של עולם שיתן גשמים בארץ ישראל.

יוצא, איפוא, שלא רק שיהודים בכל מקום בעולם מבקשים גשמים רק בעונה שבה ארץ ישראל זקוקה לגשמים, אלא שהם מבקשים גשמים עבור ארץ ישראל עצמה – "ודשננו בנאות ארצך".

לגבי שאלת גשמים של העולם לצורך עצמם, מובא בספרי (עקב מ, יב):

"אַרְץ אֲשֶׁר ד' אֶלֶּהֶיךָ דִרְשׁ אֹתָהּ" (דברים יא, יב) – וכי אותה בלבד הוא דורש? והלא כל הארצות הוא דורש! שנאמר (איוב לח, כו):
 "לְהַמְטִיר עַל אֶרֶץ לֹא אִישׁ... וְמֵה תִלְמֹד לֹמֵר: "אַרְץ אֲשֶׁר ד'
 אֶלֶּהֶיךָ דִרְשׁ אֹתָהּ" – כביכול אין דורש אלא אותה, ובשביל דרישה שדורשה – דורש כל הארצות עמה.

כמו גוף האדם – ישנו הלב, וממנו מגיע הדם והחיים אל כל האיברים האחרים – כך גם ארץ ישראל היא לב שבארצות. הגשם בעיקרו יורד עבור ארץ ישראל, ומתוך השפע שמגיע לארץ ישראל מתפשט השפע, הגשם, אל הארצות כולן.

כך יש לבאר גם את דברי הגמרא (תענית י, א): "ארץ ישראל שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף". יהודים בכל העולם המבקשים גשם למען ארץ ישראל – מבקשים גשם לעולם כולו.

ונשבע מטובה

ולמה באמת לא נאמר: "ושבענו מטובך"? וכי יש בכלל "טוב" אחר מלבד "טובך"!!

לאחר אכילת מיני דגנים, פירות שבעת המינים או שתיית יין אנו מברכים את ברכת "מעין שלוש". הפוסקים דנו בנוסחתה של ברכה זו, כפי שניתן לראות בספר "ארבעה טורים" (אורח חיים, רח), לרבי יעקב בן הרא"ש:

ויש אומרים: "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" - ואין לאומרו!
שאינן לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיים המצוות
התלויות בה...

רבי יעקב מתנגד לנוסח: "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" - וכי בשביל למלא כרסינו מפירותיה אנו חושקים בארץ ישראל, ארץ הקודש? חלילה!

מגיב על כך רבי יואל סירקיש (בית חדש, ד"ה: "וכתב עוד ויש"):

טימה! הלוא קדושת הארץ הנשפעת בה, מקדושת הארץ
העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה,
השוכנת בקרב הארץ... ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו:
"ונאכל מפריה ונשבע מטובה" - כי באכילת פירותיה אנו ניזונים
מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.

בפירות ארץ ישראל טמונה קדושה היונקת מהשכינה ששוכנת בארץ, ועל כן ראוי להזכיר: "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" - אנו שבעים **מקדושתה** של הארץ, שהיא הטובה האמיתית המסתתרת **בפירותיה**.

ודאי שאנו מתכוונים "ושבענו **מטובך**", מטובו של הקדוש ברוך הוא, אך כאן יש רצון להדגיש את "טובך" המיוחד המתגלה בטוב הארץ - "ושבענו **מטובה**". אנו מודים על הטוב של הקדוש ברוך הוא הבא לידי ביטוי בטובה של הארץ הקדושה.

רווה פני תבל

כל הנאמר עד כה עולה בקנה אחד עם נוסח התפילה של עדות אשכנז, אך בנוסח עדות ספרד נאמר לכאורה דבר אחר בברכת השנים:

ברך עלינו ד' א-לוהינו את השנה הזאת, ואת כל מיני תבואתה
לטובה. ותן טל ומטר לברכה על כל פני האדמה, ורווה פני תבל
ושַׁבַּע את העולם כולו מטובך.

לכאורה, הברכה מתייחסת לעולם כולו ולא רק לארץ ישראל – "ורווה פני תבל ושבע את העולם כולו..."!

אלא, שיש להבין מה משמעות המילה: "תבל". מבארים חז"ל (ספרי דברים, לז): "רבי שמעון בן יוחי אומר: 'תבל' – זו ארץ ישראל". לפי זה, לא רק שהנוסח הספרדי איננו סותר את דברינו, אלא שהוא מדויק ומבורר יותר! בתחילה מופיעה בקשה כללית:

ברך עלינו ד' אֱלֹהֵינוּ את השנה הזאת, ואת כל מיני תבואתה
טובה, ותן טל ומטר לברכה על כל פני האדמה.

לאחר מכן מובא פירוט כיצד יגיע אותו שפע ל"כל פני האדמה": בתחילה – "ורווה פני תבל" – זו ארץ ישראל, ומתוך כך: "ושבע את העולם כולו מטובך" – בשביל דרישה שדורשה הקדוש ברוך הוא, דורש כל הארצות עמה.

גם מדברים אלו אנו למדים על ערכה ומעלתה של ארץ ישראל:

אַרְץ אֲשֶׁר ד' אֱלֹהֶיךָ דָרַשׁ אֹתָהּ, תַּמִּיד עֵינֵי ד' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ,
מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה.